

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1. G. A. Trypanis, *Fourteen early Byzantine Cantica* (Oesterreichische Akademie der Wiss. Kommission f. Byzantinistik. Institut f. Byzantinistik d. Universität Wien. — Wiener Byzantinische Studien: Band V). Wien 1968, σ. 171.

‘Ο επί πολλά ἔτη Καθηγητῆς τῆς Ἑλληνιστικῆς καὶ Βυζαντινῆς Περιόδου ἐν Ὁξφόρδῃ τῆς Ἀγγλίας διατελέσας Κων. Τρυπάνης, νῦν δὲ Καθηγητῆς τοῦ ἐν Σικάγῳ (Η.Π.Α.) Πανεπιστημίου διὰ τὴν αὐτὴν ἔδραν διὰ μετακλήσεως διατελών, ἐδωρήσατο τῇ ἐπιστῆμῃ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ὑμνογραφίας 14 Κοντάκια, τοῦ 6 καὶ 7 αἰ. Τὰ Κοντάκια ἐκδίδονται ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ γνωστοῦ κλασσικοῦ καὶ βυζαντινολόγου Καθηγητοῦ ἀοιδίου Paul Maas. Τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀνωμωμῶς παραδοθέντων Κοντακίων ἀνέλαβεν ὁ διαπρεπῆς συνάδελφος κ. Τρυπάνης, ἐν τῇ πεποιθήσει, ὡς ὁ ἴδιος προλογιζόμενος λέγει, ὅτι δι’ αὐτῆς δίδεται πλήρης εἰκὼν τοῦ σπουδαιότατου γραμματειακοῦ εἴδους τῶν Κοντακίων, μάλιστα τοῦ 6 καὶ 7 αἰ., περὶ ὧν αἰσθητῆ εἶναι ἡ ἔλλειψις ἐπιστημονικῶν κριτικῶν ἐκδόσεων καὶ μελετῶν.

1. Ἐν τῇ «Γενικῇ Εἰσαγωγῇ» (σ. 9-13) ἀξιολογεῖται ἡ ἐξάιρετος θέσις τῶν Κοντακίων, ἀπὸ τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ καὶ ἐφεξῆς, ἐν τῇ καθόλου παγκοσμίῳ Γραμματεία. Ὁρθῶς χαρακτηρίζεται ἡ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 5 μέχρι τῶν μέσων τοῦ 7 αἰ. περίοδος, ὡς ἡ ἐνδοξότερα διὰ τὴν θρησκευτικὴν τοῦ Βυζαντίου ποίησιν. Τρία Κοντάκια ἀποκαλύπτουσι διὰ τῆς ἀκροστοιχίδος τοὺς συντάκτας αὐτῶν. Εἶναι δὲ οὗτοι: Ὁ Ἀναστασιος, ὁ συντάκτας τῶν Κοντ. III: «Εἰς κοιμηθέντας», ὁ Κυριακος, συντάκτης τοῦ VI Κοντ.: «Εἰς τὸν Λάζαρον» καὶ ὁ Κοσμάς, ὁ συντάκτης τοῦ X Κοντ.: «Εἰς τὴν Μετάστασιν τῆς Θεοτόκου». — Τρία ἐπίσης Κοντ. δύνανται, κατὰ τὸν σ., νὰ χρονολογηθοῦν: Τὸ VII: «Εἰς ἄγιους Πατέρας» μεταξύ 638/40· τὸ XII: «Τῶν ἐγκαινίων ὁ ὕμνος» τῆς Ἀγ. Σοφίας, δυνάμενον κατὰ τὸν σ. νὰ χρονολογηθῆ εἰς τὸ ἔτος 562 καὶ τὸ XIII: «Εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ» μεταξύ τῶν ἐτῶν 614 καὶ 620. Οὕτε ἐσωτερικῶς οὕτε ἐξωτερικῶς λόγοι ὑπάρχοντες συνηγοροῦντες δι’ ἀκριβεστέραν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τῶν λοιπῶν Κοντακίων. Ὁ τε Pitra καὶ ὁ Maas φαίνονται δεχόμενοι ἀρχαιότεραν ἐμφάνισιν τῶν Κοντακίων τούτων. Τινὰ τοποθετοῦσιν εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 5 αἰ., ἕτερα δὲ ὅτι συνετέθησαν οὐχὶ πέραν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 7 αἰ.

2. Ὁ σ. ἀναγνωρίζει πρωτοτυπίαν εἰς τὰ Κοντ. I: «Εἰς τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον», VII: «Εἰς τοὺς ἄγιους Πατέρας» καὶ εἰς δύο ἕτερα, ἀνήκοντα εἰς ὀλιγότερον δοκίμιον ποιητῆς, ὅπως ὁ Ἀναστασιος τοῦ Κοντ. III: «Εἰς κοιμηθέντας» καὶ ὁ ἀνωμωμῶς συνθέτης τοῦ Κοντ. XII: «Τῶν ἐγκαινίων τῆς Ἀγίας Σοφίας ὕμνος».

Ἀλλὰ πέραν τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς τῆς συντάξεως τῶν ἐν λόγῳ Κοντακίων, οὐδὲν ἕτερον στοιχεῖον ὑπάρχει, δυνάμενον νὰ διαφωτίσῃ ἱστορικῶς γεγονότα εἴτε τῆς Ἐκκλησίας εἴτε τοῦ Βυζαντιακοῦ Κράτους γενικώτερον. Τὰ Κοντάκια ταῦτα προσλαμβάνουν σημασίαν καὶ διὰ τοὺς γλωσσολόγους, ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς παρατηρεῖται μεγαλυτέρα ἀπομάκρυνσις ἐκ τῆς ἀττικῆς — ὑψηλότερας γλώσσης τοῦ 4 καὶ 5 αἰ. καὶ προσέγγισις εἰς τὴν «κοινὴν» λεγομένην γλῶσσαν. Τοῦτο ἐμφανίζεται καθαρώτερον εἰς τὸν ἐν τέλει ὑπὸ τοῦ σ. (σ. 165/8) παρατιθέμενον Πίνακα γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν παρατηρήσεων ὡς καὶ τῶν μετρικῶν τοιούτων. Ἐκ τούτου καὶ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Καθηγητῆς κ. Τρυπάνης (σ. 10/11): «Πολλὰ τῶν Κοντακίων (I. II. III. V. VI. VII. X. XIII) χρησιμοποιοῦσι

περιφήμους μελωδίας καὶ μέτρα, ἅτινα ἢ Ρ ω μ α ν ὸ ς ὁ Μελωδὸς μετεχειρίσθη, ἢ καὶ πρῶτος συνέθεσεν. Ἐνίοτε, ὡς ἐν Κοντ. I., X. καὶ XIII., εἰσάγουσι τὸ περιφημον ἀρχαῶν μέτρων μετὰ νέου ἐν τῷ προοίμῳ. Ἔτερα ὅμως ἐμφανίζουσι πλήρη πρωτοτυπία ἐν τῇ χρήσει τῶν τε μελωδιῶν καὶ τῶν μέτρων, τὸ πρῶτον μάλιστα ὑπ' αὐτῶν εἰσαγομένων, καθ' ὅσον γνωρίζομεν »IV. VIII. IX. καὶ XIV.)· καὶ μάλιστα ἐμφανίζουν μεγάλην δεξιότητι ἐν τῇ χρήσει τῶν πολυπλόκων ἐκείνων ρυθμῶν. Μνημονευτέα ἰδίᾳ τὰ Κοντ. IV.: «Εἰς κοιμηθέντας» καὶ VIII.: «Εἰς τὸν Ἕλληνα», ἀμφότερα συνθετικὰ διὰ τοῦ ἰδίου μέτρου, ὅπερ μάλιστα εἰς πολὺ μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἐπανεμφανίζεται. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνυπονοεῖ ὅτι ἀμφότερα τὰ Κοντ., περὶ ὧν ὁ λόγος, συνετέθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου ποιητοῦ καὶ μελωδοῦ».

3. Ὁ Καθηγητὴς κ. Τ ρ υ π ἄ ν η ς ἔθεσεν ὡς βᾶσιν τῆς ἐκδόσεως τῶν Κοντακίων τούτων 13 κύρια χφφ., ὡς καὶ 5 ἕτερα χφφ. περιλαμβάνοντα ἐν Κοντάκιον μόνον, πλὴν τοῦ χφ.ε τῆς Κρυπτοφέρρης, περιλαμβάνοντος τὰ Κοντ. III. καὶ IV.—Σημειῶ ὅτι πλήρη περιγραφήν τοῦ κώδ. τοῦ Σινᾶ 925 τοῦ 11 αἰ. ἔδωκεν ὁ Καθηγητὴς Τ ω μ α δ ἄ κ η ς μετὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ν ι κ. Α. Λ ι β ἄ δ ἄ ρ α ἐν τῷ ἔργῳ: Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, Ὑ μ ο ι. Τόμος Γ', μέρος Α': Κ ο ν δ α κ ἄ ρ ι α τ ο ῦ Σ ι ν ᾶ. Ἐν Ἀθήναις 1957, σ. ε'—κ' (αὐτόθι σ. ρζ'—ρια' κῶδ. 926 καὶ σ. ροθ'—ρπβ' κῶδ. 927).

Ὁ σημειούμενος κριτικὸς μηχανισμὸς ἢ σχολιασμὸς (apparatus criticus) εἶναι πλούσιος καὶ εἰς τὴν παρασημαντικὴν λίαν εὐχερὴς καὶ διαφωτιστικὸς. Ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως λυπούμεθα διὰ τὴν ἠθελήμενην παράλειψιν συσχετισμοῦ τῶν στίχων πρὸς τε τὴν Βίβλον καὶ πρὸς ἑτέρας πηγὰς. Διὸ καὶ δὲν συμφωνοῦμεν μετὰ τοῦ σ. ὅτι αἱ βιβλικαὶ ἀναφοραὶ ἢ καὶ ἕτεροι πηγαὶ «are only quoted when they help in establishing the text». Οὐ μόνον διότι ἡ κυρία πηγή ἐμπνεύσεως τῶν τῆς Ἐκκλησίας ὕμνων εἶναι αἱ Ἅγιοι Γραφαί, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ συχνὴ ἢ μὴ χρῆσις καὶ ἀναφορὰ εἰς γραφικὰ χωρία ὑποβοηθοῦν τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐπιμεσον ἀνίχνευσιν τοῦ συντάκτου τοῦ ὕμνου.

4. Ἐκάστου Κοντακίου προηγεῖται σύντομος καὶ περιεκτικὴ Εἰσαγωγή περὶ τοῦ Μελωδοῦ, τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως καὶ τῆς μετρικῆς καθόλου ὄψης τοῦ κειμένου. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ κριτικοῦ μηχανισμοῦ (apparatus criticus) σημειοῦνται τὰ χφφ., ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη ἡ ἔκδοσις. Διὰ δὲ τὰ ἐκδοθέντα ἤδη καὶ παλαιότερον Κοντάκια σημειοῦνται αἱ σπουδαιότεραι παλαιότεραι ἐκδόσεις. Τὰ περὶ τοῦ τίτλου ἐκάστου Κοντακίου, τῆς ἐορτῆς εἰς ἣν ἀναφέρεται τὸ Κοντάκιον, ὁ σκοπὸς τῆς συνθέσεως καὶ ἡ μουσικὴ κλεῖσις, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας συνετέθη ἕκαστον τῶν Κοντακίων, διευκολοῦν τὰ μέγιστα τὸν μελετητὴν εἰς ὀρθοτέραν κρίσιν περὶ τῆς ὄλης ἀξίας τοῦ ποιητικοῦ κειμένου. Κατὰ τὸν Καθηγητὴν κ. Τ ρ υ π ἄ ν η ν, οὐδὲν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένων Κοντακίων εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ 6 ἢ μεταγενέστερον τοῦ 7 αἰ. Ἐν τέλει τοῦ ἔργου (σ. 165/8) Πίναξ μετρικὸς ἐπισημαίνει ἀσυνήθη φαινόμενα ἰδιορρυθμῶν τινῶν μέτρων τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ τῆς τονικῆς ρυθμοποιίας.

Τὴν ὥραίαν ἔκδοσιν κλεῖσι Πίναξ ὀνομάτων, καταρτισθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. S. Davies.

Ὁ Καθηγητὴς κ. Τ ρ υ π ἄ ν η ς διὰ τῆς ἐξαιρέτου ταύτης ἐκδόσεως τῶν Κοντακίων ἐπλούτησε τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ὕμνογραφίαν καὶ συγχρόνως διεχάραξε γραμμὰς προτύπου πρὸς ἀνίχνευσιν καὶ ἔκδοσιν νέων ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνητῶν βυζαντινολόγων. Ἡ Βυζαντινολογία καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Θεολογία εἶναι εὐγνώμονες εἰς τὸν κ. Τ ρ υ π ἄ ν η ν διὰ τὴν ἐξαιρετον πράγματι συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν.

Ἐπὶ τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὸν «Ἀκάθιστον ὕμνον», προτιθέμεθα νὰ ἀσχοληθῶμεν ἐκτενῶς ἄλλοτε. Τοῦτο μόνον ἐνταῦθα λεχθήτω. Τὴν ὀρθοτέραν χρονολογικὴν τοποθέτησιν συντάξεως τοῦ «Ἀκαθίστου» ἔδωκε καθ' ἡμᾶς ὁ J. R e h o r k, Hymnos Akathistos, Eine Entgegnung, in F. Althhim — R. Stiehl, Die Araber in der alten Welt II. (Berlin 1965), 314 ἔ. Εἶναι κρῖμα ὅτι ὁ Καθηγητὴς κ. Τ ρ υ π ἄ ν η ς ἐγγίζει μὲν εἰς τὸ νὰ δεχθῆ τὴν γνώμην τοῦ Rehork περὶ τοῦ ὅτι ὁ terminus post quem δέον νὰ θεωρηθῆ τὸ ἔτος 626, ἀλλ'

όπισθοδρομῶν καταλήγει ἐν τέλει εἰς τὴν γνώμην τῶν παλαιότερων περὶ συνθέσεως τοῦ ὕμνου πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, μεσοῦντος τοῦ 6 αἰ. Ἐλπίζομεν νὰ ἀποδείξωμεν, ἐπὶ τῇ βάσει ἐσωτερικῶν, ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶν μαρτυριῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὄλης δογματικῆς ὑφῆς καὶ τῆς ρυθμικῆς πλοκῆς τούτου, ὅτι συντάκτης τοῦ θαυμασίου τούτου ὕμνου εἶναι ὁ μέγας ἄλλως ὕμνογράφος τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὁ λυρικός ποιητὴς τῶν Παθῶν, ὅστις κατὰ τὰ ἔτη 626/30 παρεπεδήμει ἐν Κων/πόλει, ὁ Σ ω φ ρ ό ν ι ο ς Ἱεροσολύμων (634-11 Μαρτίου 638). Ὁ Πατριάρχης Σ έ ρ γ ι ο ς, παραλαβὼν τὸν Ἕμνον καὶ εὐρῶν τοῦτον ἄριστον, ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος προσέθεσε τὰ «Προίμια», πιθανώτατα ἐκ τοῦ Ρωμανοῦ, εἰσήγαγε τοῦτον ἐπισήμως τῇ Ἐκκλησίᾳ, «τῇ ὑπερέμῳ στρατηγῶν ἀποδίδων οὕτω τὰ νικητήρια διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πρωτευούσης ἀπὸ τοῦς ἀπειλήσαντας τὴν καταστροφὴν τῆς Ἀραβίας, καὶ ὡς «ὑπὲρ αὐτῶν ἀγρυπνησάση καὶ ὑπερφυεῖ δυνάμει διαπραξαμένη τὸ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τρόπαιον...», ὡς ἀναφέρει καὶ τὸ σχετικὸν Συναξάριον. Πρβ. ἡμετέραν μελέτην: Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων ὡς Θεολόγος, Ἐγκωμιαστής καὶ Ῥήτωρ (634-11 Μαρτίου 638). Ἐν Ἀθήναις 1958 (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου).

Κων. Γ. Μπόνης

Hans Küng, Structures of the Church,
University of Notre Dame Press, Notre Dame 1968

Τὸ βιβλίον αὐτὸ τοῦ Hans Küng δικαίῳ τὴν φήμην αὐτοῦ ὡς Καθολικοῦ Θεολόγου διαπνεομένου ὑπὸ φιλελευθέρου καὶ οἰκουμενικοῦ πνεύματος. Ὁ συγγραφεὺς παραμένει πιστὸς εἰς τὸν Ρωμαιοκαθολικισμόν, πλὴν ὅμως κρίνει αὐτὸν οὐχὶ ἐν ὁμολογιακῇ ἀπομονώσσει, ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς Βιβλικῆς καὶ Πατερικῆς Θεολογίας καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν μετέπειτα Ρωμαιοκαθολικῶν τοιούτων. Ὁ συγγραφεὺς ἐχρησιμοποίησε τὴν διαλογικὴν μέθοδον ἥδη ἐν τῇ συγγραφῇ τῆς ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῆς του περὶ Δικαιώσεως εἰς τὴν ὁποίαν δὲν θεωρεῖ ἀγεφύρωτον τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ τῆς θεολογίας τοῦ Karl Barth.

Ἦς ὁ τίτλος δηλοῖ, τὸ κύριον μέλημα τοῦ H. Küng δὲν εἶναι ἡ συστηματικὴ περὶ Ἐκκλησίας Θεολογία, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ θεώρησις τῆς Ἐκκλησίας κυρίως καὶ πρωτίτως ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Κ. Διαθήκης, τῶν Πατέρων καὶ τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ ἱστορικο-θεολογικῇ πραγματεύσει τοῦ θέματος ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται καὶ εἰς τοὺς ἀνθρωπίνους καὶ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς παράγοντας, πλὴν ὅμως ἐννοεῖ τούτους οὐχὶ αὐτονόμους ἀλλ' ἑτερονόμους. Τὰ χρονικὰ πλαίσια τῆς μελέτης αὐτοῦ περιορίζει μέχρι τῆς Αἰς Βατικανῆς Συνόδου χωρὶς ν' ἀναφερθῇ εἰς τὴν Βαν τοιαύτην. Εὐλόγως διερωτᾶται κανεὶς διατί; Εἶναι ἄρα γε διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔχει εἰσέτι συναγάγη τὰ ἐξ αὐτῆς συμπεράσματά του ἢ διότι νομίζει ὅτι ἡ Σύνοδος δὲν ἐπέτελεσε σημαντικὸν ἔργον; Ὁ ἀναγνώστης συμπεραίνει μᾶλλον τὸ δεύτερον. Εἰς τὴν τελευταίαν σελίδα τοῦ βιβλίου ὁ Küng ρητῶς λέγει, ὅτι τὸ καθῆκον τοῦ Θεολόγου εἶναι νὰ ἐμφανίζη σαφῶς τὰς δομὰς τῆς Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἐπικαλυφθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπελθουσῶν ἐκ τοῦ χρόνου μεταβολῶν. Μεταξὺ τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἐπιλύουν ἢ ἐγείρουν προβλήματα, ὁ συγγραφεὺς προτιμᾷ τὰ δεύτερα, διότι πιστεύει, ὅτι ὅστις δὲν ἀρκεῖται εἰς τὰ τετριμμένα «πρέπει νὰ δώσῃ ἐν δυνατὸν κτύπημα διὰ νὰ φθάσῃ εἰς λύσιν τινὰ» (σελ. 352).

Ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι ἀρκετὰ τολμηρὰ παρὰ τὸ κρατοῦν σήμερον φιλελευθέρον πνεῦμα καὶ τὰς ριζοσπαστικὰς τάσεις ἐνίων Ρωμαιοκαθολικῶν κληρικῶν. Ὁ Küng, καθὼς καὶ ἄλλοι Ρωμαιοκαθολικοὶ Θεολόγοι, δικαιολογεῖ ἑαυτὸν, διότι πιστεύει εἰς τὸ Sensus Fidelium, τὸ ὁποῖον ἔχουν πάντες οἱ πιστοὶ διὰ τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὑπὸ τὸ Sensus ἐννοεῖ τὸ κοινὸν αἰσθημα, τὴν κοινὴν σκέψιν καὶ τὴν κοινὴν συμφωνίαν τοῦ συνόλου τῆς

Ἐκκλησίας. (29). Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐξετάζει τὴν συμμετοχὴν τῶν πρώτων χριστιανῶν εἰς τὰς γενικὰς Συνελεύσεις, τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀποδοχὴν τῶν Συνόδων καὶ τὴν δυνατότητα συμμετοχῆς τῶν λαϊκῶν εἰς νεωτέραν τινὰ Σύνοδον (200). Διότι ἡ Ἐκκλησία ὅσον καὶ ἂν ἐμφανίζῃ ἐξωτερικὴν ἱστορικὴν ὀργάνωσιν, οὐχ ἤττον παραμένει τεθεμελιωμένη εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ καὶ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τὸν Küng ἡ Ἐκκλησία εἶναι κατ' οὐσίαν «οἰκουμενικὴ σύνοδος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συγκληθεῖσα. Ἡ Ἐκκλησία παρουσιάζει ἑαυτὴν ἐμφανέστερον εἰς τὴν θ. λατρείαν, τὸ κήρυγμα τοῦ Λόγου καὶ τὴν κοινὴν συμμετοχὴν εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Ὁ Λόγος τοῦ Κυρίου περιορίζει τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἐκπροσωπήσεως» (15). Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν μίαν σύνοδον «οἰκουμενικὴν κατὰ θεῖαν σύγκλησιν» (16). Κατ' αὐτὸν ἐκάστη Σύνοδος φέρει τὰ δύο ταῦτα χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἔχουν ἐσωτερικὴν ἐνότητα. Διότι μία Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διὰ νὰ ἀποτελῇ πιστὴν οἰκουμενικὴν ἐκπροσώπησιν πρέπει νὰ παρουσιάσῃ ἐμφανῆ τὴν ἐνότητα, ἀγιότητα, καθολικότητα καὶ ἀποστολικότητα, τόσον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν, ὅσον καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας (27). Ὅσον καὶ ἂν διδῇ προτεραιότητα εἰς τὸν θεῖον χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας, ὅμως, ἀκολουθῶν τὴν δυτικὴν ἀντιλήψιν, ἀποδέχεται καὶ τὴν γεωγραφικὴν ἔννοιαν τῆς καθολικότητος καὶ θεωρεῖ τὰς διαφόρους τοπικὰς παραδόσεις ἀξίας προσοχῆς ἀπὸ μέρους τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν (259).

Ἡ θέσις τῶν λαϊκῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐμφανίζεται καθαρά, χωρὶς ἐν τούτοις ὁ συγγραφεὺς νὰ λαμβάνῃ θέσιν ἢ νὰ ὑποδεικνύῃ πρακτικὰς λύσεις εἰς τὸ θέμα τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν ἐν τῇ διοικήσει, διαχειρίσει καὶ κοινωνικῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὸ θέμα τῆς ἀποστολικότητος κάμει μακρὸν διάλογον μὲ τὸν Λούθηρον, Καλβῖνον καὶ παραθέτει γνώμας νεωτέρων Προτεστάντων, ὅτινες παραδέχονται ὅτι ἡ ἱεραρχικὴ τάξις ἐν τῇ ὀργάνωσει τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχει εἰς τὰς Ποιμαντορικὰς Ἐπιστολάς καὶ τὸν Λουκάν.

Ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ Παπικοῦ πρωτείου ὁ συγγραφεὺς θέτει τὴν αὐθεντίαν τῆς Συνόδου ὑπεράνω τοῦ Πάπα καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐρμηνεύει τὸ ἀλάθητον τῆς Ἀγίας Βατικανῆς Συνόδου. Ὡσαύτως ὑποτάσσει τὴν διδακτικὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Αἱ βασικαὶ σκέψεις τοῦ κ. Küng φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς βιβλικῆς θεολογίας καὶ τῆς πατερικῆς σκέψεως τόσον ἐντονα, ὥστε εἰς Ὁρθόδοξος θὰ ἦτο πρόθυμος νὰ συμφωνήσῃ εἰς τὰς περισσοτέρας. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον θὰ ἐζήτη εἰς Ὁρθόδοξος εἶναι τὰ συμπεράσματα τῆς ἐρεύνης ταύτης. Διότι τὰ κτυπήματα εἶναι ἰσχυρὰ καὶ διαλύου τὴν ἐκ τῶν ἀνωρῶν ἐπινοῶν ἀλλοιωθεῖσαν εἰκόνα, πλὴν ὅμως ἡ περιγραφὴ τῆς ἀρχικῆς ταύτης εἰκόνας δὲν γίνεται πλήρης. Μολονότι δὲν ἀμφιβάλλει τις, ὅμως θὰ ἤθελε σαφεστέραν τὴν γνώμην τοῦ H. Küng ἐπὶ τῶν ἀκολουθῶν σημείων.

1) Ἐὰν ἡ Ἁγία Γραφὴ καὶ τὰ οὐσιώδη ἰδιώματα τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦν τὸ κριτήριον αὐτῆς, τότε αἴρεται πᾶσα διχοτόμησις μεταξὺ ἱεραρχίας καὶ λαϊκῶν καὶ ἡ ἀποστολικότης εἶναι θεσμὸς θεῖος πνευματικοῦ χαρίσματος (Grace) καὶ οὐχὶ ἐξουσίας (Jurisdiction). Ἐπομένως ὁ H. Küng θὰ πρέπη νὰ παραδεχθῇ, ὅτι τὸ Παπικὸν πρωτεῖον, ὡς εἰσήγαγεν αὐτὸ ἡ Ἀγία Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ, δὲν εὐσταθεῖ.

2) Ἐὰν ἡ πίστις ἔχῃ ὑπαρξιακὸν χαρακτήρα, ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς, καὶ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, τότε θὰ πρέπη νὰ δεχθῇ ὅτι ἡ Χριστιανικὴ ἀλήθεια εἶναι λυτρωτικὴ, καὶ ὡς τοιαύτη δὲν ὑπόκειται εἰς ἐξελίξεις. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ H. Küng δὲν εἶναι πολὺ σαφής. Διότι ἀφ' ἐνὸς ὁμιλεῖ περὶ πιστότητος εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν καὶ ἀφ' ἑτέρου λέγει, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ πίστις ἔχει ἱστορικὸν χαρακτήρα καὶ παρουσιάζει νέας πάντοτε διατυπώσεις (344). Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ καθαρῶς τὴν Ὁμωμιστικὴν παράδοσιν, ἣτις θεωρεῖ τὴν πίστιν ὡς ἀντικείμενον γνώσεως. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς ταύτης εὐρίσκει διαφορὰν μεταξὺ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων Ἀγίας καὶ Βασιλικῆς, ἐνῶ εἶναι

γνωστὸν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ οὐσιώδους διαφορᾶς, ἀλλὰ περὶ νέας ὁμολογίας εἰσαχθείσης ὑπὸ τῆς Σχολῆς τῆς Καππαδοκίας.

Τὸ βιβλίον εἶναι γραμμένον μετ' οἰκουμενικὸν πνεῦμα κατανοήσεως καὶ σεβασμοῦ τῶν ἀντιθέτων ἀπόψεων, μετ' ἀπεινώσειν ἐνώπιον τῆς εὐθύνης πρὸς ἕνωσιν καὶ μετ' τὸ θάρρος ἐνὸς ἀκαταπονήτου κληρικοῦ ἐρευνητοῦ, ὅστις ἐν τῇ ζωῇ, τῇ σιέψει καὶ ταῖς μελέταις αὐτοῦ ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν Κύριον, τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὴν Παράδοσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας.

Ὁ Φιλαδελφείας Ἰάκωβος

J. N. Sevenster, Do you know Greek? Leiden. Brill 1968. P. 197.

Ἐν τῷ ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω παράδοξόν πως ἀλλὰ λιαν ἐνδεικτικὸν τίτλον ἀξιοσπουδάστῳ ἔργῳ διακεκριμένου καθηγητοῦ τῆς Ἑρμηνείας τῆς Κ. Διαθήκης ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Amsterdam, περιληφθέντος εἰς τὰ καὶ ἄλλοθεν γνωστὰ παρ' ἡμῖν Supplements τοῦ διεθνoῦς ὀλλανδικoῦ περιοδικoῦ Novum Testamentum, ἐξετάζεται τὸ λιαν ἐνδιαφέρον ζήτημα πόσα Ἑλληνικά θὰ ἐγένωσκον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συντάξεως τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης ἐκτὸς τῶν Ἰουδαίων τῆς Διασπορᾶς, οἱ ἐν Παλαιστίνῃ Ἰουδαῖοι καὶ ἐν γένει ὅποια θὰ ἦτο ἡ ἑλληνιστικὴ αὐτῶν ἐπίδρασις. Μετ' ἔκτενῆ εἰσαγωγὴν καταλαμβάνουσαν τὰς σελ. 1-21, τὸ βιβλίον διαίρεται εἰς δύο κύρια μέρη. Ἐκ τούτων ἐν τῷ Α' (σ. 22-76) ἐξετάζονται αἱ φιλολογικὰ ἢ κριτικὰ (Κ. Διαθήκη, Ραββινικὴ γραμματεία, Ἰώσηπος), ἐν δὲ τῷ Β' (σ. 77-175) τὸ ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν (Διασπορά, Παλαιστίνῃ, καὶ δὴ Ἰόππη, Καισάρεια, Τιβερίας, Σκουθόπολις, Μάρισα, νομίσματα, ἐπίσημα θέσμια, ἐπιγραφαὶ συναγωγῶν καὶ νεκρικὰ, Beth Shearim, Ἱερουσαλήμ, τὰ παρὰ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν σπήλαια), μεθ' ἃ ἐπακολουθοῦσι τὰ πορίσματα τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν (σ. 176-191) καὶ πίνακες χωρίων Κ. Διαθήκης καὶ Ραββινικῆς γραμματείας, ὡς καὶ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ὀνόματα νεωτέρων συγγραφέων (σ. 192-197). Τὰ πορίσματα τῆς σχετικῆς φιλολογικῆς πρὸς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐρευναν καὶ μάλιστα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν πιστοποιοῦσι τὴν εὐρυτάτην διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τὴν Α' ἑκατονταετίαν μ.Χ., ἥτις διάδοσις ἠδὲ νοήθη καὶ ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως μετὰ τὸ 70 μ.Χ. Εἰδικώτερον δὲ ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου διατείνεται, ὅτι οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ δυνατότης ὅτι αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει ἐν ἑλληνιστί, π.χ. ὅτε ἐκήρυττεν ἐν Δεκαπόλει ἢ πέραν τοῦ Ἰορδάνου (Ματθ. δ' 25, Μάρκ. ζ' 8, ε' 20, ζ', 31, ι' 1) ἢ ὅτε ὠμίλει μετὰ τοῦ Πιλάτου ἢ ὅτι οἱ ἀπόστολοι καὶ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς θεοῦ ἠδύναντο νὰ ὁμιλῶσι καὶ νὰ ἐνοῶσιν ἑλληνιστί (σελ. 190) καὶ δὴ καὶ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ γράψωσι κατὰ τὸν Α' μ.Χ. αἰῶνα ἐπιστολὴν εἰς καλὴν ἑλληνικὴν (σ. 141).

Π. Ι. Μπρατσώτης

Bonifatius Kotter, Die Schriften des Johannes von Damaskos herausgegeben vom Byzantinischen Institut der Abtei Scheyevn. Institutio elementaris. Capita Philosophica (Dialectica). Besorgt von P. Bonif. Kotter, Walter de Gruyter etc. Berlin 1969. Seiten 1968.

Ὁ ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον ἐκδιδόμενος Ι τόμος τῶν ἔργων Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνoῦ, περὶ τῶν ὁποίων κοινὸν τυγχάνει, ὡς γνωστὸν, τὸ διαφέρον ὄλου τοῦ θεολογικοῦ κόσμου, ἀσχετῶς δόγματος, περιληφθεὶς μερίμνη τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Fr. Dölger εἰς τὰ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν K. Aland καὶ Schneemelcher Patristische Texte und Studien τῆς Patristischen Kommission τῶν ἐπιστημονικῶν ἀκαδημιῶν τῆς Δ. Γερμανίας, περιέχει τὴν ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗ Εἰσαγωγὴν Δογμάτων τοῦ πατρὸς τῆς Δογματικῆς Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνoῦ ἀπευθυνομένου πρὸς τινὰ Ἰωάννην ἐπίσκοπον Λαοδικείας (620-626) καὶ τὰ

ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον ΠΗΓῆ ΓΝΩΣΕΩΣ, ὡν προτάσσεται ὡς προοίμιον ἀπιστολῇ τῷ ὁσιωτάτῳ καὶ θεομιμῆτῳ Κοσμῷ ἐπισκόπῳ τοῦ Μαΐουμαῶ, ἀδελφικῷ, ὡς γνωστὸν, φίλῳ τοῦ Ἰωάννου (σ. 27-146), μεθ' ἃ ἔπονται (σ. 142-173) τὰ φιλοσοφικὰ τεμάχια τοῦ Cod. Oxon. Bodl. Auc. I, 1,6, εἰς ἃν ἀποδίδεται ἰδιαιτέρα σπουδαίωτις διὰ τὴν σύγκρισιν τῶν ἔργων τοῦ Δαμασκηνοῦ. Πρόκειται δὲ περὶ κριτικῆς ἐκδόσεως ἐρχομένης μετὰ 200 καὶ πλέον ἔτη, δηλ. μετὰ τὴν γνωστὴν Γαλλικὴν ἔκδοσιν τοῦ M. Lequien (1712), ἣν παρέλαβε καὶ ὁ Migne. Στηρίζεται δὲ ἡ παρούσα ἔκδοσις ἐπὶ σειράς χειρογράφων, ἐν οἷς καὶ τινὰ ἀθηναϊκὰ καὶ ἀθωϊκὰ, ὡς καὶ μεταφράσεων καὶ ἐντύπων ἐκδόσεων μνημονευομένων ἐνταῦτα μετὰ σχετικῶν σημειώσεων καὶ παρατηρήσεων (σ. 3-18), μεθ' ἃς ἐπακολουθεῖ ἡ παράθεσις τῶν ἑλληνικῶν πρωτοτύπων μετὰ κριτικῶν ἐπὶ τοῦ κειμένου παρατηρήσεων, προτασσομένων εἰδικῶν εἰσαγωγῶν (σ. 19-146). Ἐπακολουθεῖ δὲ πῖναξ φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν ρήσεων ἑλληνικῶν κατὰ σειράν ἀλφαβητικὴν (σ. 174-198). Προβλέπεται δὲ ἡ δημοσίευσις καὶ ἑτέρων ἐπτὰ τόμων, εἰς οὓς θὰ περιλαμβάνωνται, πρὸς τε τοῖς δογματικοῖς, καὶ τὰ πολεμικὰ καὶ ἀγιογραφικὰ καὶ ὁμιλητικὰ, ὡς καὶ τὰ ἐξηγητικὰ ἔργα τοῦ ἱεροῦ ἀνδρός, τῆς ἐκδόσεως τῶν ὁποίων εὐχόμεθα τὴν ὀλοκλήρωσιν.

Π. Ι. Μπρατσιώτης

Henri de Lubac, *L'Écriture dans la Tradition*. Aubier Montaigne. Paris 1966. Pages 305.

La foi chrétienne. Essai sur la structure du Symbole des Apôtres. Aubier Montaigne. Paris 1969. Pages 359.

Ὁ διακεκριμένος καθηγητὴς καὶ μέλος τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ συνεκδότης τῶν Sources Chrétienne, ὃν πρὸ τινῶν μηνῶν ἐφιλοξένησε καὶ ἤκουσεν ἐν Ἀθήναις διδάσκοντα ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτῆς αἰθούσῃ ἡ Θεολογικῇ Σχολῇ, ἀποσκοπεῖ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων ἔργων του νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν πνευματικὴν κατάρτησιν τῆς Ἱ. Βίβλου, ὡς ἐγένετο αὕτη ἀντιληπτῇ διὰ μέσου τῶν χριστιανικῶν αἰώνων. Μετὰ τὸν πρόλογον (σελ. 7-10), ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ (σ. 11-114) διευκρινίζεται αὐτὸ τὸ νόημα τῆς πνευματικῆς κατανοήσεως τῆς Γραφῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἀρχῆς γενομένης ἀπ' αὐτῆς τῆς Κ. Διαθήκης, συναγομένων καὶ τῶν πορισμάτων τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἐξελλίξεως τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ κεφ. (σ. 115-202) ἐξετάζεται τὸ νόημα τῆς διπλῆς Διαθήκης ἐν τῇ σχέσει τῶν δύο μερῶν αὐτῆς πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις ἀφοτέρων τῶν δύο Διαθηκῶν. Τέλος τὸ τρίτον κεφάλαιον (σ. 203-290) εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν ἐνόητα τοῦ τετραπλοῦ νοήματος τῆς Κ. Διαθήκης (ἱστορικῇ, ἀλληγορικῇ, τροπολογικῇ, ἀναγωγικῇ) συμπικνουμένην εἰς τὸν λαμπρὸν λατινικὸν ὕμνον Coelestis urbis Jerusalem, beata pacis visio...

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων ἔργων φιλοτεχνεῖται μετ' εὐρείας τῶν πραγμάτων γνώσεως καὶ κριτικῆ ἐμπεριστατωμένη εἰσαγωγῇ εἰς τε τὴν κατήχησιν προοριζομένην διὰ τε κατηχητὰς καὶ ἱεροκλήρικας καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς πίστεως τῶν Ἀποστόλων τῆς παραδοθείσης εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ περιλαμβανομένης ἐν τῷ λεγομένῳ Ἀποστολικῷ συμβόλῳ. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖται ἐκ δέκα κεφαλαίων, τὸ πρῶτον τῶν ὁποίων ἀφιερῶται εἰς τὴν παράδοσιν τὴν ἀποδίδουσιν τὸ ἐν λόγῳ ἀρχαιότατον καὶ τὰ μάλιστα εὐχρηστον ἐν τῇ Δύσει ἐκκλησιαστικὸν σύμβολον κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ Βαπτίσματος (σ. 19-54), τὸ δεῦτερον ἀναφέρεται εἰς τὸν τριαδικὸν χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως (σ. 55-84), τὸ τρίτον εἰς τὴν λεγομένην ὑπὸ τῶν ἱερῶν πατέρων «οἰκονομικὴν Τριάδα», ἐν τῇ πρὸς τὴν σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος

σχέσει αὐτῆς (σ. 85-130), τὸ τ ἔ τ α ρ ο ν πραγματεύεται περὶ τῆς ἐννοίας τῆς πίστεως (σ. 131-168), τὸ π έ μ π τ ο ν περὶ τῆς πιστευούσης Ἐκκλησίας (σ. 169-198), τὸ ξ κ τ ο ν περὶ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσεως τοῦ πιστοῦ (σ. 199-222), τὸ β β δ ο μ ο ν περὶ τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως (σ. 223-254), τὸ δ γ δ ο ν περὶ χριστιανικῶν σολοικισμῶν (σ. 255-284), τὸ ξ ν α τ ο ν περὶ τοῦ νοήματος τῆς πίστεως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐλπίδα (σ. 285-310) καὶ τὸ δ έ κ α τ ο ν περὶ τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως (σ. 311-348), μεθ' ὃ ἐπακολουθεῖ πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σ. 349-358) καὶ τέλος πίναξ τῶν περιεχομένων (σ. 359). Τὸ δὲ συμπέρασμα τοῦ ἔργου εἶναι ὅτι, παρὰ τὴν ἀναπόφευκτον διάστασιν τῶν θεολογικῶν γνωμῶν, εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐνότης τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως ἐκφραζομένη διὰ τῆς ἐπισήμου προφορικῆς ὁμολογίας αὐτοῦ, τοῦ Χριστοῦ ἀποτελοῦντος τὸν δεσμὸν τῶν πιστῶν.

Π. Ι. Μπρατσιώτης

Walther Eltester, Christentum und Gnosis. Verlag Alfred Töpelmann. Berlin 1969. Seiten 143.

Πρόκειται περὶ ὀκτὼ πραγματειῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν Γνώσιν καὶ ἀκριβέστερον πρὸς τὸν Γνωστικισμὸν, ἀποσταλεισῶν δὲ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Alten Kirche καὶ προλογιζομένων ὑπὸ τοῦ κ. Eltester (V-VII). Ἡ π ρ ὶ τ η τούτων ὑπὸ τὸν τίτλον «Χριστιανισμὸς καὶ Γνώσις» ἐν ἴτῳ κατ' Αἰγυπτίους Εὐαγγελίῳ τοῦ Nag Hammadi (σ. 1-18) ἀνήκει εἰς τὸν Alexander Böhlig· ἡ δ ε υ τ έ ρ α ὑπὸ τὸν τίτλον «Καινοδιαθηκικὰ καὶ γνωστικὰ εὐαγγέλια» (σ. 19-45) ἀνήκει εἰς τὸν κ. Ernst Haenchen· ἡ τ ρ ί τ η ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ κατὰ Φίλιππον Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Γνωστικισμὸς» (46-58) ἀνήκει εἰς τὸν Jarges Ménard· ἡ τ ε τ ά ρ τ η ἀνήκουσα ἐπίσης εἰς τὸν J. Ménard φέρει τὸν τίτλον «Ἡ γνώσις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῆς ἀληθείας» (σ. 59-64)· ἡ π έ μ π τ η ὑπὸ τὸν τίτλον *Animae naturaliter salvandae* σχετιζομένη πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς οὐρανόου προελεύσεως τοῦ γνωστικοῦ ἀνήκει εἰς τὴν Luise Schottroff (65-97)· ἡ ξ κ τ η ἀνήκουσα εἰς τὸν Reinh. Staats φέρει τὸν τίτλον «Αἱ μωραὶ παρθένοι τοῦ Ματθαίου 25 ἐν τῇ γνωστικῇ καὶ ἀντιγνωστικῇ γραμματεῖᾳ (98-115)· ἡ έ β δ ό μ η ἀνήκουσα εἰς τὸν Hans Friedr. Weiss φέρει τὸν τίτλον «Ὁ Παῦλος καὶ οἱ αἰρετικοί» (126-128) καὶ ἡ ό γ δ ό η ἀνήκουσα εἰς τὸν Castern Colpe φέρει τὸν τίτλον «Προτάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Μεσσήνης τοῦ 1966 περὶ τῆς ἐρεύνης τῆς Γνώσεως» (129-132). Ἐπακολουθοῦσι πίνακες βιβλικῶν χωρίων καὶ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ πηγῶν, ὡς καὶ πραγμάτων καὶ ὀνομάτων μεθ' ἑλληνοκοπτικοῦ παραρτήματος καὶ νεωτέρων συγγραφέων καὶ ἐκδόσεων (σ. 133-143).

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Texte zur Geschichte der Taufe, besonders der Kindertaufe τεῦχος 174 τῆς σειρᾶς τῶν Kleine Texte τῶν Lietzmann-Aland - Σελ. 89 - Verlag Walter de Gruyter u. Co 1969. Berlin.

Sources Chrétiennes Editions du Cerf. Paris.

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐξεδόθησαν τὰ ἐξῆς τεύχη Ἑλλήνων πατέρων:

1. Origène Contre Celse. Τρεῖς τόμοι μετ' εἰσαγωγῆς, κριτικοῦ πρωτοτύπου, μεταφράσεως καὶ σημειώσεων ὑπὸ Marcel Borret (1968-69. I σελ. 481 - II 438 - III 486 - IV 356.

2. Jean Chrysostome, Lettres a Olympias. Vie anonyme d' Olympias. Εἰσαγωγή, κριτικὸν πρωτότυπον κείμενον. Β' ἔκδοσις μετὰ σημειώσεων καὶ πινάκων βιβλικῶν χωρίων, κυρίων ὀνομάτων καὶ ἐλληνικῶν λέξεων ὑπὸ Anne Marie Malingrey professeur à la Faculté des lettres et sciences humaines de Lille.

3. Grégoire de Nazianze. La Passion du Christ. Εισαγωγή, κριτικὸν κείμενον, μετάφρασις καὶ σημειώσεις τῆς εἰς Γρηγόριον τὸν Θεολόγον ἀποδιδεμένης τραγωδίας «Ὁ Χριστὸς πάσχων», 1969. Pages 364. Τὸ βιβλίον ἐκδίδεται μετ' εἰσαγωγῆς, κριτικοῦ πρωτοτύπου κειμένου καὶ σημειώσεων καὶ πίνακος ἀρχαίων κειμένων καὶ βιβλικῶν χωρίων, ὡς καὶ περιεχομένων ὑπὸ τοῦ André Tuilier ἐπὶ τῇ βάσει καὶ διαφόρων προγενεστέρων ἐρευνῶν Γάλλων καὶ Γερμανῶν φιλολόγων, εἰς ἃς προστέθησαν καὶ δύο ἐργασίαι τῆς πρὸ ἐτῶν ἀποβιωσάσης Βενετίας Κόττα δεχομένης τὴν γνησιότητα τοῦ ἔργου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κρατοῦσαν σχετικὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν, ὀρθῶς νομίζομεν, δὲν συμπεριζέται οὐδὲ ὁ ἐκδότης τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου κ. Α. Tuilier ἐπὶ τῇ βάσει ἰδίας διονυχιστικῆς ἐρεύνης (σελ. 19-74).

Deux homélies Anomèens pour l' Octave de Paques. Introduction, texte, traduction et notes par Jacques Liébaert, doyen de la Faculté de Théologie de Lille. 1969. Pages 148.

Πρόκειται περὶ ἀρχαίων ἀνεκδότων ὀμιλιῶν αἰρετικῆς προελεύσεως, σωζομένων ἐν ἐνὶ ἀθηναϊκῷ καὶ ἐτέρῳ ἀθωαϊκῷ χειρογράφῳ, ἐκδιδομένων ὡς διαφωτιστικῶν τῶν ἄκρων αἰρετικῶν ἀντιλήψεων τῶν λεγομένων Ἐνομοίων τοῦ Ε' αἰῶνος.

Π. Ι. Μπρατσειώτης

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἔργα ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ καὶ μετάφρασι. Τόμος Β'. Ἠθικὰ καὶ Κοινωνικά. Εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια Κ. Λουκάκη. Μετάφρασις Βασ. Μουστάκη. Ἐκδοτικὸς οἶκος «Ὁ Λόγος». Διεύθυνσις Γ. Ζ. Κωνσταντινίδης. 1968. Σελ. 215.

Τόμος Γ'. Παιδαγωγικὰ καὶ ἐπικαιρα. Εἰσαγωγή, μετάφρασις, σχόλια Κ. Λουκάκη. Ἀθήναι 1969. Σελ. 294.

Ἐπιμελημένη ἐπὶ ἀρίστου χάρτου καὶ ἐν γένει εὐπρόσωπος ἔκδοσις διδακτικωτάτων καὶ ἐπικαιροτάτων ἔργων τοῦ μεγάλου τῆς Ἐκκλησίας πατρός, ἰδιαιτέρως προσφιλεστάτου δὲ εἰς ὄλον τὸν ὀρθόδοξον κόσμον, ἔχουσα τὸ προσόν, ὅτι, ἐκτὸς τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς μεταφράσεως, εἶναι ἐφωδιασμένη καὶ δι' εἰσαγωγῶν καὶ προλόγων καὶ τιμῶν σημειώσεων, ὡς καὶ βιβλιογραφίας καὶ πινάκων βιβλικῶν χωρίων τῆς τε Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης. Ἡ συνέχισις τοῦ ἔργου προσδοκῶσα καλὴν ὑποδοχὴν καὶ παρὰ τῷ μὴ ὀρθοδόξῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ παρέχει ἐλπίδας καὶ διὰ τὸ μέλλον.

Π.Ι.Μ.

Dölger - Karayannopoulos, Byzantinische Urkundenlehre I Abschnitt. Die Kaiserurkunden. Verlag C. H. Beck, München 1968. S. 203.

Ὁ μετὰ χεῖρας πρῶτος τόμος, ἔργον ἱκανῆς πνοῆς, ἐκδιδομένος ὑπὸ τοῦ ἄρτι ἀποβιώσαντος διαπρεποῦς βυζαντινολόγου τοῦ Μονάχου καὶ τοῦ πιστοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ καθηγητοῦ ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ σχολῇ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐν τῷ πλασίῳ τοῦ πασιγνώστου Handbuch der Altertumswissenschaft, ὡς τρίτου μέρους τοῦ Ι τόμου, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μερῶν, ἐξ ὧν τὸ Α' εἶναι ἱστορικὴ εἰσαγωγή (σ. 3-22), τὸ Β' εἶναι ἀφιερωμένον εἰς αὐτοκρατορικὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα καὶ γραφεῖα (σ. 23-70), καὶ τὸ Γ' εἰς τὰ εἶδη καὶ τὴν παράδοσιν ἄλλὰ καὶ νόθευσιν τῶν ἐν λόγῳ ἐγγράφων (σ. 71-140), εἰς ἃ μέρη ἐπισυνάπτεται παράρτημα παρέχον κατευθύνσεις εἰς τὴν ἔκδοσιν βυζαντινῶν ἐγγράφων (σ. 141-146) καὶ ἐπακολουθοῦσι διάφοροι πίνακες μετὰ διαφωτιστικῶν σχέσεων καὶ ἐγγράφων (σ. 147-184) μεθ' ἃ ἐπα-

κολουθοῦσι πίνακες ἀλφαβητικοὶ πηγῶν (185-191) καὶ ἑλληνικῶν ὄρων (192-194), προσώπων, τοπωνυμίων καὶ πραγμάτων (195-203), ἐπισφραγιζόμενοι διὰ 85 διαφωτιστικῶν φωτοτυπιῶν. Κατακλείομεν τὸ παρὸν συντομώτατον σημείωμα διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔργου τούτου, δι' οὗ πλουτίζεται ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη καὶ τῆς ἐκφράσεως χαρίτων εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ἐγκρίτους συγγραφεῖς.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Ἰωάννου Καραγιαννοπούλου, Βυζαντινὴ Διπλωματικὴ Α'. Τὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα. Θεσσαλονίκη 1969. Σελ. 306.

Πρόκειται περὶ νέας πολυτίμου προσωπικῆς προσφορᾶς τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τῆς Θεσσαλονίκης, ἐκδιδομένης ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν προηγουμένην καὶ ἀποτελοῦσης τὴν ἑλληνικὴν ἔκδοσιν τῆς Byzantinische Urkundenlehre, ἣν εἶχε πολλὴ ἐκτιμῆσει ὁ ἀειμνήστος Dölger, ἐπεχούσης δὲ καὶ θέσιν μνημοσύνου εἰς αὐτόν. Ἀποτελεῖται δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἐκ τριῶν μερῶν, τὸ πρῶτον τῶν ὁποίων εἶναι ἱστορικὴ εἰσαγωγὴ περιέχουσα περιλήριμα τῆς ἱστορίας τῆς γενικῆς διπλωματικῆς καὶ ἀκολουθῶς ἱστορίαν αὐτοῦ (σελ. 45-72), τὸ δεῦτερον ἀσχολεῖται περὶ τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα καὶ τὴν σχετικὴν γραμματείαν (σ. 73-134) καὶ τὸ τρίτον πραγματεύεται περὶ τῶν διαφόρων κατηγοριῶν ἐγγράφων, περὶ τῆς παραδόσεως αὐτῶν, ὡς καὶ περὶ τῶν πλαστῶν ἐγγράφων (σ. 135-224). Ἐπακολουθεῖ δὲ τὸ παράρτημα παρέχον βασικὰς ὁδηγίας πρὸς ἔκδοσιν τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων (σ. 225-231) καὶ ἔπεται ἐπεξηγήσιμα πινάκων καὶ σχηματικῶν παραστάσεων ἐγγράφων (232-276), ὡς καὶ πίνακες πηγῶν, προσώπων καὶ πραγμάτων (277-306) καὶ εἰκόνες λίαν ἐνδιαφέρουσαι, καὶ τῶν πινάκων περιεχομένων καὶ τῶν βραχυγραφιῶν προταχθεισῶν (σελ. 5-42). Εἶναι δὲ περιττὴ ἡ ἀνάδειξις τῆς σημασίας τοῦ σπουδαίου τούτου ἔργου, ἐκτὸς τῶν φιλολόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν, καὶ διὰ τοὺς θεολόγους.

Π. Ι. Μπρατσιώτης.

Πρακτικὰ τρίτου Πανιωνίου Συνεδρίου 23-29 Σεπτεμβρίου 1965, τόμος Α'. Ἐν Ἀθήναις 1967. Σελ. 398.

Ὁ τόμος οὗτος προλογιζόμενος ὑπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Διον. Ζακυθινοῦ περιέχει, ἐκτὸς τοῦ χρονικοῦ τοῦ ὡς ἄνω Συνεδρίου καὶ τριάκοντα περισπουδάστους συμβολὰς σχετικὰς πρὸς τὴν Ἐπτάνησον, ἐξ ὧν πολλαὶ ἐνδιαφέρουσι καὶ ἐξ ἐπόψεως ἐκκλησιαστικῆς, ὡς καὶ διαφόρους πίνακας. Εὐχόμεθα τὴν ἀπρόσκοπτον συνέχισιν τοῦ λαμπροῦ ἔργου.

Π.Ι.Μ.

Λεάνδρου Βρανούση, Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Προλεγόμενα εἰς τὸ ὁμώνυμον ἔργον τῶν καταλοπίων τοῦ Ν. Βέη, τὸ ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἀνάτυπον τόμ. Α'. Σελ. 1-180. Ἀθήνα 1967.

Εὐχαρίστως καὶ οὐχὶ ἄνευ συγκιήσεως παρουσιάζομεν τὸ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ δι' ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἀειμνήστου ἀκαδημαϊκοῦ Γ. Φωτεινοῦ ἐπὶ ἀρίστου χάρτου ἐκδιδόμενον ἄ' τμήμα τῶν σπουδαίων χειρογράφων τῶν Μετεώρων καὶ δι' τὸν περιγραφικὸν κατάλογον τῶν αὐτόθι ἀποκειμένων χειρογράφων ἐκ τῶν καταλοπίων ἐτέρου ἀειμνήστου συναδέλφου, τοῦ Νίκου Βέη, τοῦ ὁποίου τόμου προτάσσονται τὰ λίαν διαφωτιστικὰ προλεγόμενα τοῦ ἐκδότου κ. Λ. Βρανούση, προϊσταμένου τοῦ Κέντρου ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ· ἐλπίζομεν δ' ὅτι δὲν θὰ βραδύνη ἡ δημοσίευσίς τῆς συνεχείας.

Α. Β ρ α ν ο ὄ σ η. Ἱστορικὰ καὶ τοπογραφικὰ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Κράστρου τῶν Ἰωαννίνων. Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν. Ἀθήναι 1968. Σελ. 88.

Ἄναπτυπον ἐμπεριστατωμένου ἱστορικοῦ καὶ τοπογραφικοῦ μελετήματος ἀφιερωμένου εἰς τὸν ἀσοφὸν καὶ ἀκαταπόνητον μελετητὴν καὶ ἀναστρωτὴν ἀκαδημαϊκὸν καὶ καθηγητὴν τοῦ Ἰωαννίτου συγγραφέως κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδου.

Π.Ι.Μ.

D e m e t r i o s J. C o n s t a n t e l o s, Byzantine philanthropy and social welfare. Rutgers University Press. N. Brunswick-N. Jersey 1968, σελ. XXVIII+356, σχ. 8ον.

Τὸ Βυζάντιον, μεταξὺ τῶν ἄλλων περιλάμπρων πολιτιστικῶν ἐπιτευγμάτων του, διεκρίθη καὶ διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς φιλανθρωπίας καὶ κοινωνικῆς προνοίας γενικώτερον διὰ τῆς ἰδρύσεως καὶ συντηρήσεως νοσοκομείων, ὀρφανοτροφείων, γηροκομείων, πτωχοκομείων, ξενώων, ἀναμορφωτηρίων καὶ λοιπῶν «εὐαγῶν οἰκων». Διότι ἡ φιλανθρωπία ἐθεωρεῖτο ἱερὸν καθήκον τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Κράτους καὶ ἀπάσης τῆς εὐσεβοῦς Βυζαντινῆς κοινωνίας ἀπὸ τῶν Πατριαρχῶν, τῶν Αὐτοκρατόρων καὶ τῶν παντὸς βαθμοῦ κληρικῶν καὶ τῶν μοναχῶν μέχρι τῶν ἀπλῶν πολιτῶν καὶ ἰδιωτῶν. Πολυάριθμα καὶ πολυεῖδη φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, καλῶς ὀργανωμένα, ἐλειτούργουν εὐρύθμως ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ἱεροσολύμοις καὶ πολλαχοῦ ἄλλαχοῦ τῆς μεγάλης ἐκείνης Αὐτοκρατορίας, ἡ ὡς ἔγραφεν ὁ Ἰουστινιανός, «ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐπαρχίαις τῆς ἡμετέρας πολιτείας κείμενα» (Νεαρά 120, 6) καὶ διευθυνόμενα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως ἐν Μοναῖς, διὰ τῆς συμπαραστάσεως τοῦ Κράτους καὶ τοῦ λαοῦ. Τὸ ἴδιον ἐνδιαφέρον τοῦτο θέμα ἐρευνᾷ εὐμεθόδως ἀπὸ τῶν πηγῶν διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας περισπουδάστου βιβλίου του ὁ καθηγητὴς τῆς Ἑλληνορθοδόξου Θεολογικῆς Σχολῆς ἐν Brookline (παρὰ τὴν Βοστώνην τῆς Ἀμερικῆς) αἰδεσιμολογιώτατος Δημήτριος Ι. Κωνσταντέλος.

Τοῦ ἔργου προτάσσειται πρόλογος τοῦ συγγραφέως (σ. IX-XII), πῖναξ 36 εἰκόνων καὶ 4 χαρτῶν (σ. XV-XVII), πῖναξ συντμήσεων (σ. VXVIII-XXVII) καὶ πρόλογος τοῦ καθηγητοῦ Π. Χαράνη (σ. XXVIII). Ἐπιτεταὶ δὲ τετραμερῆς διαίρεσις αὐτοῦ. Τὸ πρῶτον μέρος ἐπιγράφεται («ἡ φιλανθρωπία ἐν τῇ Βυζαντινῇ σκέψει (σ. 3-61) καὶ ὑποδιαιρεῖται εἰς τὰ ἐπόμενα τέσσαρα κεφάλαια: α) τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ χριστιανικὸν ὑπόβαθρον, β) τὰ κίνητρα τῆς Βυζαντινῆς φιλανθρωπικῆς σκέψεως, γ) ἡ φιλανθρωπία ἐν τῇ Βυζαντινῇ θρησκευτικῇ σκέψει, καὶ δ) ἡ φιλανθρωπία ὡς αὐτοκρατορικὴ ἀρετή. Τὸ δεῦτερον μέρος ἐπιγράφεται («ἀσκησις καὶ φορεῖς τῆς φιλανθρωπίας») (σ. 65-146) καὶ ὑποδιαιρεῖται εἰς τὰ ἐξῆς πέντε κεφάλαια: α) ἡ Βυζαντινὴ φιλανθρωπία, β) ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ Ἐκκλησία, γ) ἡ φιλανθρωπία καὶ τὰ μοναστικά ἰδρύματα, δ) ἡ φιλανθρωπία καὶ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, καὶ ε) οἱ ἰδιῶται εὐεργεταί. Τὸ τρίτον μέρος ἐπιγράφεται («φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα») (σ. 149-276) καὶ ἀσχολεῖται περὶ 1) τὰ νοσοκομεῖα, 2) τοὺς ξενώνας, 3) τὰ γηροκομεῖα, 4) τὰ ὀρφανοτροφεῖα, 5) τὰ «πτωχεῖα» ἢ «πτωχοτροφεῖα», 6) τοὺς ἀναμορφωτικούς ἢ «μετανοίας οἰκους», 7) τὰ «ξενοταφεῖα», καὶ 8) τὰ «τυφλοκομεῖα», τὰ «χρητροφεία» καὶ τοὺς «παρθενῶνας». Ἐπακολουθεῖ τὸ τέταρτον καὶ τελευταῖον μέρος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκτίθενται τὰ «συμπεράσματα» τοῦ συγγραφέως (σ. 279-288). Τέλος τὸ ἔργον κατακλείεται διὰ πλουσίας βιβλιογραφίας (σ. 290-315) καὶ πίνακος ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σ. 290-356).

Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῆς «Βυζαντινῆς φιλανθρωπίας καὶ κοινωνικῆς προνοίας» τοῦ αἰδεσιμολογιώτατου Δ. Κωνσταντέλου. Νομίζομεν ὅτι καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀπλῆς ἀριθμήσεως τῶν περιεχομένων τῆς συγγραφῆς καταφαίνεται ἡ μεγάλη ἀξία αὐτῆς. Ἄναμ-

φιβόλως πρόκειται περὶ σοβαρᾶς προσπάθειας πρὸς διαφώτισιν καὶ παρουσίαν τῆς φιλο-ανθρωπίας ἐν Βυζαντίῳ, ἥτις ἀποτελεῖ θεμελιῶδες γνώρισμα τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας. Ἡ ὅλη ἐργασία ἔχει χαρακτῆρα ἐρεύνης ἀπὸ τῶν πηγῶν καὶ διακρίνεται ἐφ' ἱκανῇ πρωτοτυπίᾳ καὶ μεθοδικότητι, κριθεῖσα διὰ τοῦτο εὐμενῶς καὶ ὑπὸ τῆς ξένης κριτικῆς. Δι' ὃ, συγχαίροντες τὸν φιλόπονον συγγραφέα, νομιζομεν ὅτι εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ ἐκυκλοφορεῖτο εὐρέως καὶ νὰ ἐμελετᾶτο καὶ παρ' ἡμῖν τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ ἀποτελεῖ πολυτιμότητα συμβολὴν εἰς τὴν Βυζαντινολογίαν.

Ἰωάννης Καρμῖρης

«Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος». Ἐπιστημονικὸν θεολογικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Τόμος ΝΑ' 1952-1969, τεῦχος Α', σ. 167. (Τύποις Κ. Τσῶμα, ἐν Καῖρω, διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ: P.O. Box 571, Addis Ababa, Ethiopia).

Ἡ ἐπανεκδόσις τοῦ γνωστοῦ τούτου ἐπιστημονικοῦ θεολογικοῦ περιοδικοῦ τοῦ Ἐκκλησιολογικοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας ἐχαιρετίσθη μετὰ μεγάλης χαρᾶς. Διακόψας τὴν ἐκδόσιν τοῦ λόγῳ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ὁ «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» καὶ ἐν συνεχείᾳ λόγῳ τῆς μετ' αὐτὸν κρίσεως καὶ δοκιμασίας τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, συνεχίζει νῦν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ μητροπολίτου Ἀξώμης Μεθοδίου τὴν μεγάλην πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν προσφορὰν τοῦ τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἐκδόσεώς του ὑπὸ τὴν λαμπρὰν τότε διεύθυνσιν τοῦ μετέπειτα καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀειμνήστου Γρηγορίου Παπαμιχαῆλ μετὰ τοῦ στενοῦ συνεργάτου του καὶ μετέπειτα καθηγητοῦ καὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου Παπαδοπούλου. Μετὰ τὸ πέρασι τοῦ πολέμου ὁ τότε Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Χριστοφόρος ἀνέθηκε καὶ πάλιν εἰς τὸν Γρηγόριον Παπαμιχαῆλ τὴν ἐπανεκδόσιν τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου», ἀλλ' αὕτη δὲν ἐπραγματοποιήθη ἕνεκα τῶν ἐπικρατουσῶν τότε δυσμενῶν συνθηκῶν, ἕως ὅτου ὁ νέος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Νικόλαος ΣΤ' μετὰ τῶν πρώτων ἀνορθωτικῶν καὶ Πατριαρχικῶν ἀποφάσεων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ περιέλαβε καὶ τὴν τῆς συνεχίσεως τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου», ἀπευθίνας διὰ τοῦ ἀνα χεῖρας πρώτου τεύχους τοῦ περιοδικοῦ «θερμὴν παράκλησιν πρὸς πάντας τοὺς θεολόγους τοὺς ἀγαπῶντας τὸ παλαιάτον Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας, ὅπως συνεισφέρουν ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῶν γνώσεών των, στηρίζοντες οὕτω τὸν ἱστορικὸν τούτον Φάρον» «καὶ φωτίζοντες δι' αὐτοῦ τὸν κόσμον» (σ. 5).

Τοῦ περιοδικοῦ τούτου ἐκυκλοφόρησεν ἤδη τὸ πρῶτον τεῦχος τοῦ ἔτους 1969 ἐκ σελίδων 167. Ἐν αὐτῷ, μετὰ τοὺς προλόγους τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Νικολάου (σ. 5-6) καὶ τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ μητροπολίτου Ἀξώμης Μεθοδίου (σ. 7-8), περιλαμβάνονται αἱ ἐπόμεναι μελέται καὶ ἄρθρα: Α. Ἀλιβιζάτου, ἡ Πατριαρχικὴ Ἀλεξανδρεία ἄλλοτε καὶ νῦν (σ. 9-12). Β. Τρεμπέλα, αἱ νέαι εὐχαριστιακαὶ εὐχαὶ τῆς Ῥώμης (σ. 13-26). Archbishop Sion Manoogian, the Armenian Church (σ. 27-29). O.H.E. KHS -Burmeister, the Coptic language (σ. 30-31). Ο. Τ. Τόρρανς, αἱ ἀπόρροιαί τῆς «οἰκονομίας» διὰ τὴν γνῶσιν καὶ γλῶσσαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ πρώτῃ χριστιανικῇ Θεολογίᾳ (σ. 32-48). F. F. Bruce, the Qumran discoveries and the Bible (σ. 49-59). C. Summer, Ethiopian Philosophy. «The book of the wise philosophers» (σ. 60-73). Anba Gregorius, the Christological teaching of the non-Chalcedonian Churches (σ. 74-81). Καλαβρίας Αἰμιλιανοῦ, οἱ ἀγῶνες τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ἔναντι τῶν σχισματικῶν (σ. 82-94). Καρθαγένης Παρθενίου, ἡ Καττηχητικὴ Σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας (σ. 95-99). Β. Ἰωάννου, ὁ Ἀλεξανδρεὺς Ἀθανάσιος σφίζει τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τὴν Ἀρειανῶν αἵρεσιν (σ. 100-104). Β. Φούγια, ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων (σ. 105-164). Βιβλιογραφία: Βασιλείου Ἀτέση, μητροπολίτου πρ. Λήμνου, Ἐπίτομος ἑκκλη-

σιαστική 'Ιστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1883 μέχρι σήμερα, τόμ. Γ', Ἀθήναι 1969, ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀξώμης Μεθοδίου (σ. 165-167).

Ἰωάννης Καρμίρης.

Norman Goodall, ed., *The Uppsala Report 1968*, Geneva: World Council of Churches, 1968, pp. XX-513.

Ὁ ἐπίσημος οὗτος τόμος τῶν πρακτικῶν τῆς Οὐψάλας, 1968, δὲν ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ γενικοῦ γραμματέως τοῦ ΠΣΕ δρος Μπλαϊκ, ὡς συνέβη μὲ τοὺς τρεῖς τόμους τῶν τριῶν προγενεστέρων γενικῶν συνελεύσεων, Ἀμστερδαμ 1948, Ἐβανστον 1954 καὶ Νέον Δελχί 1961, τοὺς ἐκδοθέντας ὑπὸ τοῦ τότε γενικοῦ γραμματέως δρος Βίσσερ Τούφτ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ δρος Νόρμαν Γκούνταλλ. Παρουσιάζει δὲ εἰς ἅνω τῶν 500 σελίδων μίαν πιστὴν εἰκόνα τῶν διαδραματισθέντων κατὰ τὴν δ' γενικὴν συνέλευσιν τοῦ ΠΣΕ ἐν Οὐψάλα, 4-20 Ἰουλίου 1968.

Ἡ ἔγκαιρος ἐμφάνισις τοῦ ἐπίσημου τούτου τόμου εἶναι εὐχάριστος διὰ τοὺς ἀσχολούμενους μὲ τὰς περὶ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν σπουδὰς. Ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου καὶ μέχρι σήμεραν τοσαύτη εἶναι ἡ σωρεία τῶν γραφέντων εἰς ξένας γλώσσας περὶ τῆς δ' γενικῆς συνελεύσεως, μετὰ τόσων πολλῶν καὶ ἀντικρουμένων παρατηρήσεων, ὥστε ἐν τῷ μέσῳ τούτων νὰ ὑπάρχῃ ὁ φόβος νὰ χάσῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ βασικὰ καὶ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς συνελεύσεως ταύτης καὶ νὰ παρασυρθῇ εἰς τὰς λεπτομερείας καὶ τὰ ἐπουσιώδη. Βεβαίως πάντα τὰ γραφέντα κατατείνουν εἰς ἓνα σκοπὸν, νὰ παρουσιάσουν τὸ θερμὸν ἐνδιαφέρον πάντων τῶν κύκλων πρὸς τὸ κατ' ἐξοχὴν οἰκουμενικὸν γεγονός τοῦ ἔτους 1968 καὶ νὰ καταδείξουν τὴν ὁδόν, ἣν δέον νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ΠΣΕ εἰς τὸ μέλλον.

Ἐκτὸς τῶν εἰσαγωγικῶν, τοῦ προλόγου ὑπὸ τοῦ Μπλαϊκ, σ. XI, καὶ τῆς εἰσαγωγῆς ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, σ. XIII-XX, τὸ κυρίως ὕλικὸν κατατάσσεται κατὰ σειρὰν εἰς τρεῖς ομάδας.

α') Τὸ διάγγελμα, σ. 5-6 καὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν ἑξ τμημάτων, σ. 6-97.

1. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας.
2. Ἀνανέωσις ἐν τῇ ἱεραποστολῇ.
3. Παγκόσμιος οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνάπτυξις.
4. Πρὸς δικαιοσύνην καὶ εἰρήνην εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις.
5. Λατρεία.
6. Πρὸς νέας μορφὰς τῆς ζωῆς.

β') Ἡ ἐναρκτήριος τελετὴ ἐν τῷ καθεδρικῷ ναῷ τῆς Οὐψάλας, σ. 99-100. Ἡ Θεία Λατρεία, σ. 100-102. Αἱ ἐργασίαι, σ. 102-200, καὶ ἡ κατακλείς τῆς συνελεύσεως, σ. 270-274.

γ') Τὰ παραρτήματα, δεκαεπτὰ τὸν ἀριθμὸν, σ. 277-513.

Τὰ ἐπίσημα κείμενα τῶν γενικῶν συνελεύσεων, μεταφραζόμενα καὶ ἐκδιδόμενα εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, ἐξυπηρετοῦν κατὰ πολὺ τὴν ἀπὸ μέρους ἡμῶν παρακολούθησιν τῆς οἰκουμενικῆς θεολογικῆς σκέψεως. Τοιαύτας μεταφράσεις ἔχομεν τῶν κειμένων τοῦ Ἀμστερδαμ ὑπὸ τοῦ Θυατεῖραν Γερμανοῦ, Θεολογία 20 (1949) 18-59, τοῦ Ἐβανστον ὑπὸ τοῦ Φιλαδελφείας Ἰακώβου Α'. Τὸ Κύριον θέμα, Σταμπούλ, 1956, Β'. Ἐκθέσεις τῶν Τμημάτων, Ὀρθοδοξία 31 (1956) 163ἔξ., τοῦ Νέου Δελχί ὑπὸ τοῦ Κ. Θ. Ἀρβανίτη, Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ Φῶς τοῦ Κόσμου, Ἀθήναι, 1961 καὶ τοῦ γράφοντος εἰς τὸ δ' τεῦχος τῆς Ὀρθοδοξίας 38 (1963), στοιχειοθετηθὲν καὶ οὕτω ἐκδοθὲν. Καλὸν θὰ ἦτο εἰς ἓκ τῶν ὁμογενῶν, ἀντιπρόσωπος εἰς τὴν Οὐψάλαν ἢ καὶ ἑτερός τις, ἀνελάμβανε τὸ τοιοῦτον ἔργον καὶ διὰ τὰ ἔγγραφα τῆς δ' γενικῆς συνελεύσεως.

Βοηθητικαὶ μελέται, ἐμφανισθεῖσαι μέχρι στιγμῆς γνωσταὶ εἰς τὸν γράφοντα, εἶναι τῶν:

Παρθενίου Καρθαγένης, Συνοπτικὴ Ἐκθεσις Οὐψάλας, Πάντανος 60 (1968) 529-540.

Σταυρίδου, Βασιλείου, 'Η Δ' Γενική Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ, Οὐψάλα, 'Ιούλιος 1968, Σύντομα 'Ιστορικά Προλεγόμενα, Θεσσαλονίκη, 1968.

Τοῦ Αὐτοῦ, Αἱ 'Ορθόδοξοι 'Εκκλησίαι καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις (1948-1968), 1969, ἀγγλιστί.

Χαρκιανάνκι, Στυλιανοῦ, 'Η Δ' Γενική Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν 'Εκκλησιῶν, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 51 (1968) 304 ἐξ.

Εἰς τὰ παραρτήματα, παρατίθενται ὡς ἔχουσι, μ.ἄ., αἱ ἐκθέσεις τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς, τοῦ γενικοῦ γραμματέως, αἱ ὁμιλίας τοῦ Λαοδικεῖας 'Ιγνατίου (τοῦ κλίματος 'Αντιοχείας) ἐπὶ τοῦ κυρίου θέματος «'Ιδοὺ καινὰ ποιῶ τὰ πάντα», 'Απ. 21,5, τοῦ πρῶην γενικοῦ γραμματέως Βίσσερ Τούφτ, τοῦ ραθολικοῦ π. Τοῦτσι, τὸ καταστατικὸν τοῦ ΠΣΕ καὶ ἐπιτροπῶν τινῶν αὐτοῦ, κατάλογοι τῶν συμμετεχουσῶν-μελῶν 'Εκκλησιῶν, τῶν ἀντιπροσώπων, τῶν μελῶν τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς.

Διὰ πρῶτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν ἀντεπροσωπευθὴ σύσσωμος ἡ 'Ορθοδοξία, μολοντί ἐστερηθῆ τῆς πολυτιμοῦ παρουσίας τῶν μελῶν τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος. 'Εξ 'Ελλάδος ἦτο ὡς μέλος τῆς 'Εκκλησίας 'Ιεροσολύμων ὁ 'Αμιλκᾶς 'Αλιβιζάτος, εἰς ἐκ τῶν δύο ἢ τριῶν ἐπιζώντων πρωτοπύρων τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, σ. XX. 'Ο ἀρχιεπίσκοπος 'Αμερικῆς 'Ιάκωβος προήδρευσε πολλὰκις τῶν συνεδριῶν τῆς ὀλομελείας τῆς συνελεύσεως. 'Ο π. 'Ι. Μέγενδωρφ ἦτο πρόεδρος τοῦ Ε' τμήματος περὶ τῆς Λατρείας. 'Ο 'Αμπέρ Λαχάμ προήδρευσε τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ τμήματος τῆς οἰκουμενικῆς δράσεως, ὁ Λαοδικεῖας 'Ιγνάτιος ἐξεφώνησε τὴν λαμπρὰν ἐπὶ τοῦ κυρίου θέματος ὁμιλίαν. 'Αλλὰ σχεδὸν εἰς ἐκάστην σελίδα τοῦ παρόντος τόμου συναντῶμεν τὰ ὀνόματα ὀρθοδόξων, συμμετεχόντων εἰς τὰς συζητήσεις καὶ τὸ ἔργον τῆς συνελεύσεως, εἴτε καὶ τὴν ὑπ' ἄλλων γενομένην μυσταγωγίαν τῆς σεβασμίας ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας. Κεχωρισμένη ὀρθόδοξος δὴλώσις δὲν ὑπεβλήθη. Πάντα τὰ ὡς ἄνω βεβαίως δὲν σημαίνουν ὅτι καὶ ἡ ὀρθόδοξος ἐνταῦθα συμμετοχὴ ὑπῆρξε κατὰ πάντα πλήρης καὶ ἀξιοζήλευτος. Τὴν ἀνάλογον σοβαρὰν κριτικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου κάμνει ὁ Χαλκηδόνος Μελλίτων εἰς ὁμιλίαν του, λεχθεῖσαν ἐσχάτως εἰς τὴν Βιέννην, τὴν ὁποίαν εὐχόμεθα νὰ ἴδωμεν καὶ εἰς ἰδιαιτέρον φυλλάδιον ἐκδιδομένην.

«'Εντὸς τῆς 'Ορθοδοξίας ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ ἀπασχόλησις ἡγετῶν τινῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ οἰκουμενιζόντων θεολόγων. Παρὰ τὰς καταβαλλομένας ἀξιοιολόγους προσπάθειαις τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ 'Ορθοδόξου κλήρου, τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ πληρώματος τῆς 'Εκκλησίας κατέχεται ἀπὸ μίαν ἀγνοίαν οἰκουμενικὴν. Μᾶλλον δὲ τάξεις τινὲς κρατοῦν στάσις οὐχὶ εὐνοϊκὴν ἐναντι τοῦ ΠΣΕ. Τὸ ὡς ἀνωτέρω γεγονός ἐπιβάλλει εἰς τοὺς 'Ορθοδόξους τὸ ἐπιτακτικὸν καθῆκον τῆς προετοιμασίας τῶν καταλλήλων στελεχῶν. 'Ο ἄμεσος καταρτισμὸς τῶν στελεχῶν τούτων συνδέεται καὶ πρὸς τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἐκδηλουμένην εὐχὴν καὶ καλὴν διάθεσιν διὰ τὴν πρόσληψιν καὶ ἄλλων 'Ορθοδόξων ὡς γραμματέων εἰς τὰς διαφόρους βαθμίδας τῶν γραφείων τοῦ ΠΣΕ εἰς Γενεύην. Μόλις εἰς μίαν πεντάδα ἀριθμοῦνται σήμερον οἱ ἐκεῖ 'Ορθόδοξοι μετ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸν κ. Νικόλαον Νησιώτην, Βοηθὸν Γενικὸν Γραμματέα καὶ διευθυντὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ 'Ινστιτούτου. Οἱ 'Ορθόδοξοι δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἔτοιμοι καὶ ἐπαρκῶς κατηρτισμένοι διὰ νὰ ἀντιμετωπίζουσι τὰς πολλαπλὰς εἰς βάθος καὶ ἔκτασιν οἰκουμενικὰς ἐκδηλώσεις». (Β. Σταυρίδου, 'Η Δ' Γενική Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ, Οὐψάλα, 'Ιούλιος 1968, σ. 4-5).

Μολοντί ἡ ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία δὲν εἶναι ἐισέτι μέλος τοῦ ΠΣΕ, κατέστησε τὴν παρουσίαν αὐτῆς αἰσθητὴν ἐν Οὐψάλα. Διὰ πρῶτην φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ραθολικῆς ὁμιλῆσεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς γενικῆς συνελεύσεως, ὁ π. Τοῦτσι μετ' ἐπὶ τὸν θέμα «ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, τὸ ΠΣΕ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία». 'Εκτὸς τῶν 14 ὀρισθέντων παρατηρητῶν, οἱ ὑπὸ οἰανδήποτε ἰδιότητα παρόντες ραθολικοὶ ἀνήλθον εἰς τοὺς ἑκατὸν περίπου, συμμετέχοντες διὰ παντὸς τρόπου εἰς τὸ ἔργον τῆς συνελεύσεως. Ταῦτα πάντα δὲ δι-

δου τὸν πλέον οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν δ' γενικὴν συνέλευσιν. Ὁ μικτὸς ὄμιλος ἐργασίας μεταξὺ τῆς ραθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ΠΣΕ, ἡ διὰ μελῶν ἔμπρακτος συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης εἰς τὴν ἐπιτροπὴν Πίστews καὶ Τάξεως τοῦ ΠΣΕ, ἡ διὰ ραθολικοῦ ἱερέως, τοῦ π. Γεωργίου Ντάν, πλήρωσις τῆς γραμματείας τῆς μικτῆς ἐπιτροπῆς ἐρευνῶν ἐπὶ τῆς κοινωνίας, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς εἰρήνης καὶ ἀπειράριθμοι ἄλλαι ἐκδηλώσεις εἶναι πλέον πραγματικότητες, προοιωνιζόμεναι τὴν ἐν τῷ ἐγγὺς μέλλοντι ἔνταξιν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης εἰς τὸ ΠΣΕ. Ἐπὶ τοῦ παρόντος πολλὸν προφητικὸν τόνον φέρει τὸ ἄρθρον τοῦ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, «Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ὡς ἐν μέλος τοῦ ΠΣΕ», Ἡ Οἰκουμενικὴ Ἐπιθεώρησις (τῆς Γενεύης) 21 (1969) 3-6, ἀγγλιστί.

Σπουδαία εἶναι ἡ προσπάθεια ἀναδιοργανώσεως τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τοῦ ΠΣΕ. Ἡ ἀπὸ ἐτῶν συνεχιζόμενη μελέτη ἔχει εἰσέλθῃ πλέον εἰς τὴν τελικὴν αὐτῆς φάσιν, 1969-1971. Σταθμὸς διὰ τὴν ἀναδιάρθρωσιν ὠρίσθη ἡ 1 Ἰανουαρίου 1972.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔγιναν ἤδη ὠρίσμεναι ἐμφανεῖς μεταλλαγαι. Ὁ ἀριθμὸς τῶν βοηθῶν γενικῶν γραμματέων ἠὲξήθη. Ἡ ἐπιτροπὴ Πίστews καὶ Τάξεως συνεχῶς καταλαμβάνει τὴν πλέον ἀρμόζουσαν εἰς αὐτὴν ἀνωτέραν ἱεραρχικὴν διαβάθμισιν ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ ΠΣΕ. Τὸ τμήμα μελετῶν τοῦ ΠΣΕ ἔπαυσε πρὸς τὸ παρὸν ὑφιστάμενον (1968). Ἐκ τῶν ἐπιτροπῶν ἢ γραφείων πληροφοριῶν, μεταφράσεως καὶ ἐκδόσεως προῆλθεν ἐν κεντρικῶν γραφείων ἐπικοινωνιῶν (1967). Ἐντὸς τοῦ τμήματος παγκοσμίου ἱεραποστολῆς καὶ εὐαγγελισμοῦ ἰδρύθη ἡ χριστιανικὴ ἐπιτροπὴ ἱατρικῆς. Ἐκ δύο προηγουμένων αὐτοτελῶν ἐπιτροπῶν διεμορφώθη ἡ ἐπιτροπὴ μελετῶν ἐπὶ τῆς ἱεραποστολῆς καὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἐντὸς τοῦ ἰδίου τμήματος (1967/1968). Ἐντὸς τοῦ τμήματος τῆς οἰκουμενικῆς δράσεως ἰδρύθη μία νέα ἐπιτροπὴ τῆς χριστιανικῆς ἐκπαιδεύσεως (1968). Ἀπὸ τῆς 1ης Ἰουλίου 1967 λειτουργεῖ τὸ γραφεῖον τῆς διακονίας.

Ἡ εἰς τὸ καταστατικὸν τοῦ ΠΣΕ προταθεῖσα ἀλλαγὴ, πέμπτον ἄρθρον: ὀργάνωσις II, εἰς τὴν γραμμὴν «οὐχὶ πλείονων τῶν ἑκατῶν μελῶν» ἐγένετο δεκτὴ ὡς «οὐχὶ πλείονων τῶν 120 μελῶν» περὶ τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς. (Ἴδε τοῦ γ ρ α φ ο ν τ ο ς, Τὸ Καταστατικὸν τοῦ ΠΣΕ, Σταμπούλ, 1964, σ. 9, 13).

Τὴν ἀπὸ εἰκοσαετίας (1948-1968) θέσιν τοῦ ὀρθοδόξου προέδρου τοῦ ΠΣΕ, τὴν ὁποῖαν κατεῖχεν ἀντιπρόσωπος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, κατέλαβεν ὁ πατριάρχης τῶν Σέρβων Γερμανός, θέσιν εἰς ἣν διὰ πρώτην φοράν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐξελέγη ὀρθόδοξος πατριάρχης.

Ἐκ τῶν μελετῶν κεντρικὴν σημασίαν διὰ τὰς ἐπιτροπὰς ἔχει ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τοιαύτη. Ἐγένετο δεκτὸς δὲ ὁ διορισμὸς ἐνὸς συντονιστοῦ ἐπὶ τῶν πάσης φύσεως μελετῶν ἐντὸς τῶν τμημάτων, τῶν ἐπιτροπῶν καὶ τῶν γραφείων τοῦ ΠΣΕ, αἵτινες ἄπτονται τοῦ ζωτικῆς τοῦτου διὰ τὴν θεολογικὴν σκέψιν καὶ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας θέματος.

Εἰς τὴν σελίδα 316, γραμμὴν 13, ἡ γραφὴ τῆς λέξεως «φύλαξ» (ἀγγλιστί) νομίζω δτι δὲν εἶναι ὀρθή.

Μὲ αὐτὰς τὰς ὀλίγας σκέψεις, καταχωριζόμενας ἐπὶ τοῦ χάρτου, λήγει ἡ ἀνάγνωσις τῆς τελευταίας σελίδος τοῦ τόμου τῶν πρακτικῶν τῆς Οὐψάλας.

Βασίλειος Θ. Σταυρίδης.

Κ ω ν. Α. Καλοκύρη, Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Ἀριστοτελείου Παν/μίου, Πηγαί τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας (Κείμενα καὶ Μνημεῖα), Θεσσαλονίκη 1967, σσ. 489.

Ἔργον τὰ μάλιστα εὐπρόσδεκτον διὰ πάντα ἐπιστήμονα, ἀλλ' ἰδίᾳ διὰ τὸν ἀσχολούμενον περὶ τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν καὶ τὴν Χριστιανικὴν Γραμματείαν. Πρόκειται περὶ ἐπιμελημένου συλλογικοῦ ἔργου, παρέχοντος συνοπτικὴν εἰκόνα τῆς ὑπὸ ἔκδοσιν

ὑπὸ τοῦ σ. τριτῆμοι «Πατερικῆς Ἀρχαιολογίας». Τὰ παρατιθέμενα Κείμενα ἀποτελοῦν «ἐπιλογὴν» ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματείας τῆς ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ ΙΔ' αἰ., τῆς ἀφορώσης εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν, μάλιστα δὲ εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν Ζωγραφικὴν.

Ὁ συντάκτης τοῦ ἔργου διήρσεσε τοῦτο εἰς δύο μέρη. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος παρατιθενται τὰ Κείμενα, τὰ σχέσιον ἔχοντα πρὸς τὸν παλαιοχριστιανικὸν καὶ τὸν βυζαντινὸν (πρωτοβυζαντινὸν) Ναόν, ἰδίᾳ δὲ τὴν ναοδομίαν, ὠρισμένα εὐκτήρια καὶ τὰ βαπτιστήρια. Εἰς τὸ δεῦτερον μέρος παρατιθενται Κείμενα σχέσιον ἔχοντα πρὸς εἰκονογραφικὰ θέματα καὶ ἀφορῶντα εἰς τὴν θεολογικὴν ἔκφρασιν τῶν Εἰκόνων, πέραν μάλιστα τῆς αἰσθητικῆς τούτων ἀναλύσεως.

Ὁ τόμος ἀφιερῶνται εἰς τὸν χαλκέντερον καὶ γεραρὸν Καθηγητὴν καὶ Ἀκαδημαϊκὸν Ἀναστάσιον Ὀρλάνδον, εἰς ἀπόδοσιν τιμῆς πρὸς τὸν διεθνοῦς κύρους διαπρεπεῖ ἐπιστήμονα.

Ἀπλῆ ἀναγραφή τοῦ Πίνακος τῶν περιεχομένων δίδει πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ συλλογικοῦ τούτου ἔργου. Ἴδου λοιπὸν αὕτη: Μέρος πρῶτον: Ὁ παλαιοχριστιανικὸς καὶ βυζαντινὸς Ναός. Τὰ εὐκτήρια: 1. Ἐκ τῶν Διαταγῶν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (σ. 15). 2. Ἐκ τῆς Διαθήκης τοῦ Κ. ἡ. Ι. Χ. (σ. 22). 3. Εὐσεβίου Καισαρείας: Α. Ἐκ τοῦ Ι. βιβλ. τῆς Ἐκκλ. Ἰστ. Β. Ἐκ τοῦ Γ. Λόγ. εἰς τὸν βίον Κων/νίου βασιλέως (σ. 31). Γ. Ἐκ τοῦ Δ' Λόγ. εἰς τὸν βίον Κων/νίου βασιλέως (σ. 39) καὶ Δ. Ἐκ τοῦ Ζ' βιβλ. τῆς Ἐκκλ. Ἰστ. (σ. 40). 4. Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, Ἐκ τῆς ἐπιστ. πρὸς Ἀμφιλόχιον (σ. 42). 5. Χορικίου Γαζαίου, Ἐκ τοῦ Ἐγκωμ. εἰς Μαρκιανὸν ἐπίσκοπον Γάζης (σ. 46). 6. Προκοπίου ῥήτορος τοῦ Καισαρείας, Ἐκ τοῦ α' Λόγ. περὶ τοῦ δεσπότη τοῦ Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων (σ. 52) καὶ ἐκ τοῦ ε' Λόγ. (σ. 77). 7. Παύλου Σιλεντιαρίου, Ἐκφρασις τοῦ Ναοῦ τῆς ἁγ. Σοφίας (σ. 83) καὶ ἔκφρασις τοῦ ἄμβωνος τῆς ἁγ. Σοφίας (σ. 98). 8. Εὐαγρίου Σχολαστικοῦ, Ἐκ τοῦ Δ' βιβλ. τῆς Ἐκκλ. Ἰστ. (σ. 107). 9. Γερμανοῦ πατριάρχου Κ/πόλεως, Ἐκ τῆς Ἐκκλ. Ἰστ. καὶ μυστικῆς θεωρίας (σ. 109). 10. Φωτίου πατρ. Κ/πόλεως, Περιγραφή αὐτοκρατορικοῦ Ναοῦ Θ' αἰ. ἐν Κ/πόλει (σ. 113). Τὰ Βαπτιστήρια: Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Ἐκ τῆς Α' Μυσταγ. Κατηχ. (σ. 118), ἐκ τῆς Β' Μυστ. Κατηχ. (σ. 119) καὶ ἐκ τῆς Β' Μυστ. Κατηχ. (σ. 123). — Μέρος δεῦτερον: Ἡ εἰκονογραφία τῶν Ναῶν: 1. Εἰκονογραφικὰ θέματα: 1. Ἐκ τῶν Ἀποκρύφων βιβλίων τῆς Κ.Δ. Α. Ἐκ τοῦ Πρωτευαγγελίου τοῦ Ἰακώβου (σ. 129). Β. Acta Pilati (σ. 152), Γ. Εὐαγγέλιον τοῦ Νικοδήμου (σ. 158) καὶ Δ. Διήγησις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (σ. 169). 2. Ἐπιφανίου Κωνσταντίας ἐν Κύπρῳ: Α. Ἐκ τοῦ κατὰ αἰρέσεων βιβλ. ΠΙ, τόμ. ΙΙ. (σ. 18), Β. Ἐκ τοῦ κατὰ αἰρέσ. βιβλ. ΠΙ τόμ. ΙΙ. (σ. 182), Γ. Ἐκ τ. Ὀμιλ. εἰς τὸ Μέγα Σάββατον (σ. 184), Δ. Ἐκ τοῦ Ἐγκωμίου εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον (σ. 193) καὶ Ε. Ἐκ τοῦ Φυσιολόγου (σ. 196). 3. Γρηγορίου τοῦ Νύσσης: Α. Ἐκ τοῦ Β' Λόγ. εἰς τ. ἁγίων Πάσχα (σ. 198), Β. Ἐκ τοῦ εἰς τὸν μέγαν μάρτυρα Θεόδωρον Ἐγκωμίου (σ. 201) καὶ Γ. Ἐκ τοῦ εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ Λόγου (σ. 202). 4. Νεῖλου μοναχοῦ, Ἐκ τῆς ἐπιστολ. πρὸς Ὀλυμπιάδωρον ἑπαρχον (σ. 204). 5. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Α. Ἐκ τοῦ Ὑπομνήματος εἰς τὸν Ματθαῖον (σ. 206) καὶ Β. Ἐκ τοῦ Ὑπομν. εἰς τὸν Ἰωάννην (σ. 211). 6. Χορικίου Γαζαίου, Ἐκ τοῦ α' Ἐγκωμ. εἰς Μαρκιανὸν ἐπίσκ. Γάζης (σ. 213). 7. Εὐαγρίου Σχολαστικοῦ, Ἐκ τοῦ Δ' βιβλίου τῆς Ἐκκ. Ἰστ. (σ. 223). 8. Ψευδοδουσιῶν Ἀρεοπαγίτου, Περὶ οὐρανίου Ἱεραρχίας (σ. 226) ΙΙ. Ἡ Θεολογία τῶν εἰκόνων: 1. Γερμανοῦ πατρ. Κ/πόλεως, Ἐκ τῶν δογματ. ἐπιστολῶν (σ. 234). 2. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Α. Ὁ περὶ τῶν ἁγ. εἰκόνων Α' λόγος (σ. 238) καὶ Β. ὁ περὶ τ. ἁγ. εἰκόνων τρίτος Λόγ. (σ. 268). 3. Νικηφόρου πατρ. Κ/πόλεως, Α. Ἐκ τοῦ Α' ἀντιρρητικοῦ Λόγ. (σ. 323) καὶ Β. Ἐκ τοῦ Γ' ἀντιρρητ. Λόγ. (σ. 324). 4. Θεοδώρου Στουδίτου, Α. Κατὰ τῶν εἰκονομάχων, Λόγ. ἀντιρρητ. Α' (σ. 326), Λόγ. Β' (338), Γ' Λόγ. Γ' (σ. 357), Δ.

Κατὰ τ. εἰκονομ. κεφ. ἑπτὰ (σ. 386), Ε. Ἐπιστολὴ πρὸς Πλάτωνα τὸν ἑαυτοῦ πατέρα (σ. 397) καὶ Σ. Ἐγκώμ. εἰς τὴ Κοίμησιν (σ. 401). Φωτίου πατρ. Κ/πόλεως, Ἐκ τ. Λόγ. τῷ Μεγ. Σαββάτῳ (σ. 407). 6. Γεωργίου Νικομηδείας, Α. Ἐκ τοῦ Η' Λόγ. (σ. 413) καὶ Β. Ἐκ τοῦ Θ' Λόγ. (σ. 419). 7. Θεοφάνους τ. Κεραμέως, Ἐκ τῆς εἰς τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας Η' Ὁμιλ. (σ. 426). Β. Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, Ἐκ τοῦ Α' βιβλ. τ. Ἐκκλ. Ἰστ. (σ. 428). 9. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Α. Ἐκ τῆς 18ης Ὁμιλ. εἰς τὴν Κυριακὴν τῶν Μυροφόρων, Β. Ἐκ τῆς 20ῆς Ὁμιλ. εἰς τὸ ὕγδοον ἑωθινὸν (σ. 436), Γ. Ἐκ τῆς 34ης Ὁμιλ. εἰς τὴν σεπτὴν Μεταμόρφωσιν (σ. 438) καὶ Δ. Ἐκ τῆς 37ης Ὁμιλ. εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου (σ. 438). Ἐν Παραρτήματι δημοσιεύεται τὸ ἀξιολογώτατον κείμενον ἐκ τοῦ «Ὁδοιπορικοῦ» τῆς Αἰθέριας (Peregrinatio Aetheriae) ἐν τε τῷ πρωτοτύπῳ (λατινιστὶ γεγραμμένῳ) καὶ ἐν μεταφράσει ὑπὸ τοῦ σ. εἰς τὴν ἑλληνικὴν (σ. 446-463). Ἐν σ. 465-471 τίθεται Κατάλογος τῶν εἰκόνων, ἐν σ. 473 ἔ. Πίναξ ὀνομάτων, θεμάτων, πραγμάτων καὶ ἐν τέλει (σ. 485/9) ὁ Πίναξ τῶν περιεχομένων.

Ὁ σ. προλογίζων τὸ ἔργον του δηλοῖ ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ δεῖγμα καὶ συνοπτικὴν εἰκόνα τῆς εὐρυτέρας ἐκείνης ἐργασίας», ἣν προδιαγράφει τρίτομον καὶ χαρακτηρίζει «Πατερικὴν Ἀρχαιολογίαν».

Ἄπὸ μὲν φιλολογικῆς καὶ κριτικῆς ἀπόψεως τὰ κείμενα ἐκδίδονται ὡς ἔχουσιν, ἄνευ εἰσαγωγικῆς προθεωρίας, κριτικῆς τοῦ κειμένου καὶ τοῦ λίαν ὑποβοηθητικοῦ σχολιασμοῦ τῶν σπουδαιότερων τοῦλάχιστον θεμάτων καὶ ὄρων.

Ὁφείλομεν πάντως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ ἡ «συλλογὴ» ὁμοειδῶν κειμένων, ἀναφερομένων εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ Ζωγραφικὴν, ἀποτελεῖ χρησιμώτατον βοήθημα διὰ τοὺς φοιτητὰς ἰδίᾳ, χάριν τῶν ὁποίων καὶ ἐξεδόθη τὸ ἔργον, ἀλλὰ καὶ διὰ πάντα μελετητὴν τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας. Εὐχόμεθα δ' εἰς τὸν σ. ὅπως ἐμφανίσῃ τὴν τρίτομον «Πατερικὴν Ἀρχαιολογίαν» του, μάλιστα συμπεπληρωμένην καὶ διὰ τῶν κειμένων ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ὑμνογραφίας, τῆς Γραμματείας τῶν Ἐπιγραμμάτων, τῶν Πρακτικῶν τῶν Συνόδων, τῶν ἱερῶν Κανόνων, τῶν ἀγιολογικῶν Κειμένων κλπ. κλπ.

Αἱ ἐντὸς κειμένου Εἰκόνας, μετ' ἐπιμελείας ἐκλελεγμέναι, θὰ ἦσαν ἀσφαλῶς περισσότερον ἐμφαντικαὶ καὶ καλαίσθητοι, ἂν ἐτυπώνοντο ἐπὶ χάρτου πολυτελοῦς (Ἰλλουστράσιόν).

Ὁ καθηγητὴς κ. Καλοκέρης παρουσίασε τελευταίως πολλὰς Μελέτας, λίαν ἀξιολόγους. Εἶναι τοῦτο δεῖγμα τοῦ ἐπιστημονικοῦ ζήλου, τῆς μεγάλης φιλεργίας καὶ τοῦ θερμοῦ ἐνδιαφέροντός του, ὅπως μεταδώσῃ εἰς τοὺς σπουδαστὰς του καὶ τοὺς φιλομαθεῖς μελετητὰς τὴν ἣν ὁ ἴδιος αἰσθάνεται ἀγάπην πρὸς τὸν κλάδον, ἐν θεραπείῃ, ἦτοι τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν καὶ Τέχνην.

Κων. Γ. Μπόνης.

P. Meinhold, Geschichte der kirchlichen Historiographie, Verlag Karl Alfer, τ. I, σ. 533, τ. II, σ. 629, σχ. 8ον, Freiburg/München 1967.

Ὁ καθηγητὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Δογμάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Κιέλου P. Meinhold, γνωστὸς ἐκ πολλῶν μελετῶν του καὶ δὴ ἐκ τοῦ ἔργου του «Oekumenische Kirchenkunde», προσφέρει διὰ τοῦ παρόντος διτόμου συγγραμματος πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστοριογραφίας, συμπληρῶν τὰ σχετικὰ ὑπάρχοντα ἔργα τῶν F. C. Baur, E. Seeberg καὶ W. Nigg.

Ἡ σπουδαίότης τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου ἐγκρατεῖ εἰς τὴν ἐμφανῆ προσπάθειαν τοῦ συγγραφέως νὰ ἐξάρῃ τὴν σημασίαν τοῦ παρελθόντος διὰ τὸ παρόν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστοριογραφία ἀπετέλει πάντοτε τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναχωρῶν ἐκ τῆς σκέψεως ταύτης ὁ συγγραφεὺς θέτει τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλη-

σιαστικῆς ἱστοριογραφίας. Διὰ τὸν συγγραφέα τοῦ ἀνά χεῖρας ἔργου ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν ἱστορικὴν τῆς πορείαν κατευθύνεται εἰς ἕνα τελικὸν σκοπὸν, διὰ τοῦτο καὶ πρέπει νὰ θέτῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἐρώτησιν περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς παρούσης καταστάσεώς της. Οὕτω δημιουργεῖται ἡ εἰκὼν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστοριογραφίας, ἐν τῇ ὅποια ἡ ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας καὶ ἡ κατανόησις τῆς πραγματικότητος θεωροῦνται ὡς διακλήρυξις τῆς πίστεως.

Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐρμηνεία τοῦ παρελθόντος προϋποθέτει πάντοτε τὴν συνειδησιν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς συνεχείας (Kontinuität) τῆς ἱστορίας της, δι' ἧς ἄλλωστε αὕτη (ἡ Ἐκκλησία) ὀρίζει τὸ ἔργον της εἰς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, ἡ παρούσα ἔκθεσις διδεδειχέναι ἰδιαίτεραν σπουδαιότητα εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ παρελθόντος ὀρίζουσα ἱστορικὴν συνειδησιν. Ἡ ἱστορικὴ συνειδησις εἶναι ἡ γνώσις τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ ἱστορικὸν μέγεθος ἐν δεδομένῳ χρόνῳ, ἀπὸ τοῦ ὅποιου αὕτη δὲν δύναται νὰ ἀποκοπῇ. Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ δεδομένου τούτου χρόνου ἀποτελοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς παροδικότητος καὶ ἀτελείας, φέροντα ὅμως ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα. Τὸ παρὸν ἔργον προσπαθεῖ νὰ ἐκθέσῃ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς καὶ χρονικῆς συνειδήσεως, ὡς καὶ τὴν ἐκ ταύτης παραγομένην κριτικὴν ἐρμηνείαν τοῦ παρελθόντος τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ προκείμενον ἔργον περιλαμβάνεται εἰς τὴν σειρὰν ἐκδόσεων Orbis academicus καὶ παρέχει πλούσια κείμενα ἐκ τῆς ἱστορικῆς καὶ θεολογικῆς φιλολογίας. Τὸ ὅλον ἔργον ἀποτελεῖ σπουδαῖον βοήθημα διὰ τοὺς θεολόγους καὶ δὴ διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, καθότι παρέχονται αἱ προϋποθέσεις βάσει τῶν ὁποίων κατενοεῖτο καὶ ἐγράφετο πάντοτε ἡ ἱστορία.

Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει τὴν ἱστοριογραφίαν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Ὁ συγγραφεὺς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, προχωρεῖ ἀκολουθῶς εἰς τοὺς Πατέρας τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ἐκθέτει τὰς χριστιανικὰς χρονολογίας, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐσεβίου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τὰς ἱστορίας καὶ πράξεις μαρτύρων, τέλος δὲ παρατίθεται σύνοψις τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας τῆς πρώτης Ἐκκλησίας (σ. 19-156). Ὁ συγγραφεὺς ἀφιεροῖ περαιτέρω τὸ δευτέρον μέρος τοῦ πρώτου τόμου εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Μεσαίωνος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Αὐγουστίνου, ἀναφέρεται δ' ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἔργον ὄλων τῶν μεγάλων ἐκπροσώπων τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου μέχρι τοῦ Ὁμαῖ τοῦ Ἀκινάτου (σ. 159-224). Ἀκολουθεῖ ἡ ἔκθεσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς μεταρρυθμίσεως (σ. 227-338), ἡ ἐπίδρασις τοῦ «ἀνθρωπισμοῦ» (Humanismus) εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστοριογραφίας (σ. 340-404) καὶ τέλος ἡ θέσις τοῦ Εὐσεβισμού (Pietismus) ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν.

Ὁ δευτέρος τόμος ἄρχεται μὲ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστοριογραφίας τῆς Διαφωτίσεως καὶ δὴ μὲ τὸν Johann Lorenz von Mosheim, τὸν ἰδρυτὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστοριογραφίας τῆς Διαφωτίσεως, ἥτις ἐδημιούργησε τὰς προϋποθέσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστοριογραφίας τοῦ 19 αἰῶνος (σ. 11-110). Ἐν συνεχείᾳ ἐκτίθεται ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἰδεαλισμοῦ (Idealismus) ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστοριογραφίας. Ἡ ἱστορία θεωρεῖται ὡς ἔργον Θεοῦ, ἡ δὲ κατανόησις τῆς ἱστορίας δὲν προκύπτει ἐκ τῆς κατανόησεως τῶν γεγονότων, ἀλλ' ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ζώντων καὶ ἐν αὐτῇ δρώντων ἀτόμων (Sohamn Gottfried Herder). Ἡ θεία ἀποκάλυψις ὀρίζει τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἱστορίας καὶ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας (Weltgeschichte). Οὕτω τὸ ἱστορικὸν ὄλικον ἐρμηνεύεται ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς παγκοσμιότητος (Georg Wilhelm, Friedrich Hegel). Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνήκει καὶ ὁ Schleiermacher, ὅστις ὡς ὁ Herder καὶ ὁ Hegel ἠγωνίσθη διὰ τὴν ὑπέρβασιν τῆς ὑπὸ τῆς Διαφωτίσεως κατανοηθείσης ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας. Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἐν λόγῳ ἐποχῆς, ὡς τοὺς Friefrich Böhlinger, Carl Ullmann, Ferdinand Christian Baur κ.λ.π. (σ. 113-195). Τὸ τρίτον μέρος τοῦ δευτέρου τόμου ἀφιερῶται εἰς τὸν Ἱστορισμὸν (Historismus) τῆς Θεολο-

γίας τοῦ 19ου καὶ 20οῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὴν ὑπέρβασιν αὐτοῦ. Ἐνταῦθα ἀναφέρεται ὁ συγγραφεὺς εἰς τοὺς πολυαριθμοὺς συγγραφεῖς τῆς παρούσης ἐποχῆς καὶ δὴ εἰς τοὺς γνωστοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας Ph. C. Marheinecke, A. Ritschl, A. v. Harnack, K. Barth, E. Wolf, K. Scott Latourette, R. Seeberg, E. Seebery, O. Ritschl, F. Kattenburch, F. Thirsch κ.λ.π. (σ. 199-477). Εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ παρόντος τόμου ἐκτίθεται ἡ σύγχρονος θεμελίωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Δογμάτων (σ. 481-544). Εἰς τὸ τέλος τοῦ ὅλου ἔργου ἀναπτύσσονται αἱ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐπόψεις μεγάλων φιλοσόφων ὡς τῶν Kant, Goethe, Nietzsche κ.λ.π. (σ. 547-573). Τὸ ὅλον ἔργον πλαισιοῦται διὰ πλουσίων παραπομπῶν, βιβλιογραφίας, ἀλφαβητικοῦ πίνακος μετὰ ἱστορικῶν στοιχείων τῶν ἱστορικῶν, καὶ πίνακος ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Νικολίτσα Δ. Γεωργοπούλου